הלכה · משנה תורה · מפרשים · יקר תפארת · ספר קניין

יקר תפארת על משנה תורה, הלכות עבדים

רבנו דוד אבן אבי זמרא [הרדב"ז]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

יקר תפארת על משנה תורה, הלכות עבדים

רבנו דוד אבן אבי זמרא [הרדב"ז]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/יקר-תפארת-על-משנה-תורה-הלכות-עבדים/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611161422 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 5
הלכה א 5
הלכה ב 5
הלכה ג 5
הלכה ה 6
הלכה ו 6
הלכה ז 7
הלכה ח 7
הלכה ט 7
הלכה י 8
פרק ב 8
הלכה א 8
הלכה ב 8
הלכה ד 8
הלכה ה 9
הלכה ו 9
הלכה ז 9
הלכה ח 10
הלכה ט 11
הלכה י 11
הלכה יא 11
הלכה יב 11
פרק ג 12
הלכה א 12
הלכה ב 13
הלכה ג 13
הלכה ד 14
הלכה ה 14
הלכה ו 15
הלכה ז 15
הלכה ח 15
הלכה ט 15
הלכה י 16
הלכה יא 16
הלכה יב 16
הלכה יג 16
הלכה יד 17
הלכה טו 17
פרק ד 18
הלכה א 18
הלכה ב 18
הלכה ג 18
הלכה ד 19
הלכה ה 19
הלכה ו 19
הלכה ז 19
הלכה ח 21
הלכה ט 21
הלכה י 21
הלכה יא 22
הלכה יב 22
הלכה יג 22
הלכה יד 23
הלכה טו 24
הלכה טז 24
פרק ה 24
הלכה א 24
הלכה ב 25
הלכה ג 25
הלכה ד 25
הלכה ה 26
הלכה ו 27

הלכה ז 27
הלכה ט 27
הלכה י 27
הלכה יא 28
הלכה יב 28
הלכה יג 28
הלכה יד 28
הלכה טו 29
הלכה טז 29
הלכה יז 29
פרק ו 29
הלכה א 29
הלכה ב 30
הלכה ג 30
הלכה ד 30
הלכה ה 31
הלכה ו 31
הלכה ז 32
הלכה ח 32
פרק ז 33
הלכה א 33
הלכה ב 33
הלכה ג 33
הלכה ד 34
הלכה ה 34
הלכה ו 34
הלכה ז 35
פרק ח 35
הלכה ה 35
הלכה ו 35
הלכה ח 35
הלכה ט 36
הלכה י 36
הלכה יא 36
הלכה יב 36
הלכה יג 37
הלכה יד 37
הלכה טו 37
הלכה טז 38
הלכה יז 38
הלכה יח 38
הלכה יט 39
הלכה כ 39
הלכה כא 39
פרק ט 39
הלכה א 39
הלכה ב 39
הלכה ג 40
הלכה ד 40
הלכה ה 40
הלכה ו 41
הלכה ז 41
הלכה ח 41

פרק א

הלכה א

עבד עברי האמור בתורה וכו'. סמך רבינו הלכות עבדים להלכות שלוחין לפי שהעבד דומה לשליח, והקדים דיני עבד עברי לחשיבותו, והוא קודם בפ' משפטים.

ואין לו לשלם וכו'. אבל אינו נמכר על הכפל שנא' ונמכר בגניבתו ולא בכפילו.

ואין לך איש מישראל וכו'. אפילו עשה כל עבירות שבעולם אע"ג דגזירת הכתוב הוא טעם יש לדבר לפי שהשוה עין שלמעלה לעין שלמטה. ומזה הטעם חייבתו תורה כפל מה שאין כן בגזילה.

ועל זה שמכרוהו בי"ד וכו'. לפי שיש חילוקים בין מכרוהו בי"ד למכר עצמו הוצרך לבאר מאיזה כתוב יוצא כל אחד ואחד, ואע"ג דונמכר לך משמע שמוכר עצמו מ"מ במכרוהו בי"ד איירי, ונמכר לך ע"י בי"ד קאמר.

נתנה לו תורה רשות וכו'. וא"ת כיון שמוכר עצמו אין רבו מוסר לו שפחה כנענית מהו הרשות שנתנה לו, וכי לא יוכל אדם להשכיר את עצמו לכל מי שירצה, לפי שאם מכר עצמו לגוי הוי מכור, אין כאן נתינת רשות, שהרי אסור למכור עצמו לכתחילה. וי"ל אע"ג שהוא מפקיע עצמו ממקצת מצוות עשה שאינו יכול לקיים בעודו עבד, נתנה לו רשות תורה למכור עצמו כיון שאין לו מה יאכל ולא כסות.

הלכה ב

כבר ביארנו וכו'. האיש בגניבתו ולא האשה בגניבתה אע"ג שזה דברי קבלה, כאשר כתב פ"ג מהלכות גניבה מ"מ מהני טעמא דכל הני מפני החשד כאשר כתב רבינו בסמוך.

ואין הגר נקנה וכו'. ובין מוכר עצמו ובין מכרוהו בי"ד, בתרוייהו כתיב ושב אל משפחתו אם פגע בהם יובל, ומהו שכתב רבינו ואין הגר נקנה ולא כתב ואין הגר נמכר, להשמיענו שאם רצה למכור את עצמו אין קונה. ואכתי איכא למידק אמאי לא חילק רבינו אם היתה אמו מישראל כדאיתא בהגהה. וי"ל דסובר רבינו דמשפחת האם אינה קרויה משפחה ולא שנא ישראל ולא שנא גר. ורבנן פליגי על ר' ישמעאל ור' עקיבא דאמרי גר [נקנה] בעבד עברי ולא שבקינן ברייתא אשר הובאה פ' איזהו נשך דתניא אין גר נקנה בעבד עברי.

הלכה ג

עבד עברי שמכרוהו בי"ד וכו'. משמע מדברי רבינו שאם מכר עצמו לגר נקנה. והא תניא בהך ברייתא ואין אשה וגר קונין עבד עברי. אשה לאו אורח ארעא, גר נמי גמירי דמקני קני דלא מקני לא קני, וכיון דלא מקני בין מוכר עצמו בין מכרוהו בי"ד דבעינן

ושב אל משפחתו וליכא, הילכך לא קני בין אם מכרו לו בי"ד בין מוכר עצמו, וי"ל דכי גמירי דמקני קני דלא מקני לא קני דוקא במכרוהו בי"ד אבל במוכר עצמו לא גמירי, דאע"ג דלא מקני קני, הילכך המוכר עצמו רשאי למכור עצמו לגר צדק, וזהו שכתב רבינו עבד עברי שמכרוהו בי"ד אבל מוכר עצמו מוכר לגר צדק, והכי משמע נמי ממה שכתב ובין המוכר עצמו אינו רשאי למכור עצמו לגוי ואפילו לגר תושב משמע דלגר צדק רשאי למכור עצמו, ולפי זה הא דתניא אין הגר נקנה בעבד עברי ואין האשה וגר קונין עבד עברי, לצדדין קתני, דרישא איירי בין במוכר עצמו בין מכרוהו בי"ד דבתרוייהו בעינן ושב אל משפחתו וליכא וסיפא איירי במכרוהו בי"ד דוקא, ומוקי לה רב נחמן בר יצחק אינו קונה ודינו כישראל אבל קונה ודינו כגוי, נמצאת למד לפי זה שאם עברו בי"ד ומכרוהו לגר צדק אינו מכור דגמירי דמקני קני ודלא מקני לא קני וע"כ מוקי לה במכרוהו בי"ד וכדכתיבנא.

או לעקר משפחת גר. אמרינן בגמ' משפחת גר זה גוי, וא"ת כיון דעקר היינו ע"ז עצמה אמאי אצטריך משפחת גר לרבות את הגוי, וי"ל דאי לאו משפחת גר לא הוה ידעינן דעקר היא ע"ז עצמה, והשתא ידעינן זהו עקר משפחת גר הוי אומר זו ע"ז.

זה הנמכר לע"ז עצמה. לחטוב עצים ולשאוב מים כדפרש"י ומשמע לי דלכבד ולרבץ לפניה אסור אע"ג דאין זה דרך עבודתה מ"מ כבוד הוא לע"ז ואם נמכר לכך אינו מכור.

הלכה ה

אחד המוכר את עצמו וכו'. מכאן אתה למד שהתורה חסה על כבוד הבריות אפי' עוברי עבירה וכ"ש על כבוד הצדיקים.

הלכה ו

כל עבד עברי. אפי' המוכר עצמו לע"ז לא ירדנו בפרך לעיניך וזהו שכתב כל עבד עברי.

שהרי לא נתן לו קצבה וכו'. הקשה הראב"ד ז"ל דבין קצבה ללא קצבה [וכו' עכ"ל. וי"ל דבנתן קצבה] ימהר לעשות הקצבה ואח"כ ינוח, אבל אם לא נתן לו קצבה אפשר שכוונתו כל היום כולו בלי מנוחה או אפשר שכוונתו שיעשה בלא קצבה מה שירצה בנחת בלא טורח ועל זה נאמר ויראת מאלהיך, ולקושיא השנית י"ל שאין העבד דומה לשכיר שאם אמר לפועל עבוד עד שאבוא ולא נתן לו קצבה, אם רוצה לקבל מוטב ואם לאו יחזור דקי"ל פועל חוזר בחצי היום ובפועל לא נאמר ויראת מאלהיך אבל עבד אינו יכול לחזור בו, ולפיכך אמרה בו תורה ויראת מאלהיך, ורבינו מופלג בחכמה ודבריו מופלגים בדעת ולא ברצון, ומיהו קשיא לי על לשון רבינו שכתב אסור לעבוד בו בפרך

והלא עובר בלאו כאשר כתב הוא ז"ל, וי"ל שאע"פ שהוא מכוין לטובתו של עבד והרי הוא ירא מאלהיו ואינו עובר בלאו מ"מ אסור לעשות כן מפני הרואין ושלא ילמדו ממנו.

אסור ועובר בלא תעשה וכו'. הכא נמי צריך לתרץ כדכתיבנא לעיל.

וכן הגוי שנמכר לו וכו'. מסתברא שאם אנחנו יודעים בודאי שרודה בו בפרך בתוך ביתו אנו מצווין למונעו, אבל אין אנו עוברין בלאו אלא בזמן שרודה בו בפרך לעינינו דאי לא תימא הכי אין כאן תקנה לעבד שירדה בו בפרך הגוי כל היום בתוך ביתו ובתוך שדהו ואין רואה.

הלכה ז

אסור לישראל וכו'. משמע שאם נמכר לגוי ומשתמש בו בדברים בוזים לעינינו אין אנו מצווין למונעו שלא הקפידה תורה אלא על עבודת פרך.

בד"א בעבד עברי. תניא בתורת כהנים בו אי אתה רודה אבל אתה רודה בבן חורין ומשמע אפילו הוא שכיר שהרי בן חורין הוא ומדעתו הוא עושה וא"ת מה שאמר הכתוב כשכיר כתושב יהיה עמך להקל עליו הוא שלא ישתמש בו בדברים המיוחדים לכנענים.

הלכה ח

אנשים שאינן נוהגין כשורה וכו'. היינו דרב [סעורם] אחוה דרבא הוה תפיס אינשי דלא מעלי וכו' ולא נתפרש גדר הדבר דבשבילה הוו דלא מעלי והכל לפי הזמן ולפי המקום. המנהיג בי רב קרוב למלכות היה.

מלך שגזר שכל מי שלא יתן וכו'. מימרא זו נאמרה בב' מקומות בפ' החולץ (יבמות דף מ"ו) ובפרק איזהו נשך, הך דפרק החולץ מיבעיא לענין עבידתא יתירתא [מהו], ולא הוזכר שם לענין רבית אלא אם מותר להשתמש בהם יותר מדאי ואפשיטא דמותר דדינא דמלכותא דינא ומלכא אמר מאן דלא יהיב כרגא משתעבד למאן דיהיב כרגא, והך דפ' איזהו נשך איירי לענין רבית וכל אחד נקבעה במקומה וכן כתבן רבנו בהל' עבדים ובהלכות מלוה ולוה לענין רבית, וצריכי דאי אשמועינן לענין עבידתא יתירה נהי דאין כאן גזל אבל משום רבית איכא קמ"ל, ואי אשמועינן לענין רבית נהי דאין כאן רבית אבל יש לחוש משום גזל קמ"ל, וצריכי תרויהו ונסתלקה השגת הראב"ד, וא"ת דינא דמלכותא דינא [תמירהו] לאפקועי איסורא, וי"ל כיון שנפקע הממון דהיינו עבידתא יתירתא ממילא נפקע האיסור דאם אין מלוה אין רבית.

הלכה ט

כל עבד עברי. אפילו הנמכר בגניבתו צריך להשוותו לו, וא"ת בשלמא במאכל ובמשקה ובמדור, אבל בכסות אם האדון לובש כלי מילת צריך להלביש לעבד כמותו זו אינה

סברא שהרי העבד צריך לעשות מלאכה. לפיכך אני אומר שכך צריך לפרש כי כמו שהוא לובש בגדים בימי הקור להגין עליו מהקור והצנה, כך צריך להלביש את העבד וכן בימות החום כדחזי ליה.

כי טוב לו עמך. תרי עמך כתיבי, חד לענין המאכל, ושאר הדברים, וחד לענין הדירה, ויצא מעמך במקום שאתה דר, ואצטריך כי לפעמים נוח הוא לעבד לדור במקום רבו להכי כתיב ויצא מעמך.

הלכה י

אין אמה עבריה וכו'. תניא בערכין פרק המקדיש אין עבד עברי נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג שנא' (ויצא ביובל ושב לאחוזתו) [עד שנת היובל יעבוד עמך], וה"ה לאמה שגם היא יוצאת ביובל, וא"ת למה הקדים אמה עבריה והא כתיב כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה, וי"ל דאמה חדוש הוא דסד"א שהרי יש בו מצות ייעוד והם קדושין וכי היכי דמצות קדושין נוהגת בכל זמן כך אמה עבריה נוהגת בכל זמן קמ"ל.

פרק ב

הלכה א

עבד עברי וכו'. אמאי כתב שמכרוהו בי"ד והלא מכר עצמו ומכרוהו בי"ד שוין [בדבר] וי"ל דלהכי כתב שמכרוהו בי"ד לאשמועינן אע"פ שבי"ד מכרוהו אין בי"ד כותבין לו שטר העומד לראיה [איך] פלוני נמכר לפלוני בכסף או בשוה כסף או בשטר.

הלכה ב

מכרוהו בי"ד עובד שש שנים [**וכו' המוכר עצמו יש לו למכור עצמו ליתר על שש**] **וכו'**. תניא בפ"ק דקדושין המוכר עצמו [נמכר] לשש ויתר על שש מכרוהו בי"ד אינו [נמכר] אלא לשש, וטעמא דבמכרוהו בי"ד כתיב ועבדך שש שנים, אבל במוכר עצמו לא כתיב שש, דכי תקנה עבד עברי מיד אחרים משמע, וטעמא דקראי דאי אמרת מכרוהו נמכר ליותר משש אפשר שכל ימיו יהיה עבד וכגון שהגניבה שוה אלף והוא ג"כ שוה אלף צריכים למכור לשנים רבות עד שיעור דמי הגניבה, והיא שנה ראשונה של יובל נמצא כל ימיו בעבדות ומותר בשפחה כנענית, אבל מוכר עצמו כיון שהוא מדעתו ואסור בשפחה מוכר ליתר משש.

הלכה ד

אחד המוכר עצמו וכו'. משמע בין שברח זמן מרובה או זמן מועט חייב להשלים שנא' שש שנים יעבוד ואם פגע בו יובל אפילו בזמן שהוא בורח יצא לחירות.

הלכה ה

חלה, בין שחלה וכו'. הכי מתרצינן לברייתא חלה ארבע נעשה כמו שחלה כל שש וחייב להשלים.

שנא'כשכיר כתושב. הכתוב קרא אותו שכיר מה שחייב להשלים שכר ימי שכירותו אף עבד שחלה חייב להשלים ולא נתבאר בדברי רבינו טעם למה חלה פחות מד' אינו חייב להשלים, וגם בפ"ק דקדושין לא נתבאר זה. ומסתברא לי דכולה מילתא יליף מדקאמר רחמנא שכיר דכתיב ביה כי משנה שכר שכיר עבדך שאם עבד משנה שכיר דהיינו שתי שנים שהם משנה שכר שכיר וסתם שכיר הוא שכיר שנה ומשנה שכיר שתי שנים, ואם חלה פחות מד' שנים הרי עבד שתי שנים אבל אם חלה ד' שנים הרי לא עבד שתי שנים שלימות, ולפיכך משלים כל ימי החולי, ואם פגע בו יובל אפי' בזמן חוליו יצא שהיובל מפקיע עבודת שש שנים, תדע שאם פגע בו יובל אפי' בשנה ראשונה יוצא.

הלכה ו

המוכר עצמו לגוי. וא"ת למה לי קרא השתא הנמכר לישראל יוצא ביובל הנמכר לגוי לא כ"ש שיוצא ביובל, וי"ל דתנא ר' ישמעאל הואיל והלך ומכר עצמו לע"ז אידחה אבן אחר הנופל ת"ל גאולת עולם תהיה לו וביובל יוצא, ואיתא פרק בתרא דערכין.

אינו יוצא אלא ביובל וכו'. וא"ת והלא יוצא במיתת האדון שנא' וחשב עם קונהו ולא עם יורשי קונהו וי"ל דלא איירי רבינו הכא אלא בשלא מת הגוי דאילו מת האדון גר צדק וגוי שוין הם לענין שאינו עובד את הבן כאשר כתב רבינו בסוף הפרק.

הלכה ז

הנמכר לגוי וכו'. אע"ג דאינו רשאי למכור את עצמו אלא עד שלא נשאר לו כלום אפשר שהשיגה ידו כגון שנפלה לו ירושה או שנתנו לו מתנה או מציאה מצא.

ובי"ד כופין את קרוביו וכו'. דקי"ל כופין על מצות עשה וזו אינה מצות עשה של תורה מ"מ כדי שלא יטמע בין הגוים אמרו כופין, וכ"ש אם השיגה ידו שכופין אותו לפדות את עצמו, וא"ת כיון שגאולת עצמו קודמת למה הקדים הכתוב גאולת קרובים דכתיב או דודו או בן דודו יגאלנו או משאר בשרו ממשפחתו יגאלנו או השיגה ידו ונגאל. וי"ל דגאולת עצמו אפשרי רחוק שתשיג ידו כדי גאולתו, לפיכך איחר אותו הכתוב, אי נמי שלא ידחו הקרובים לומר שמא תשיג ידו לפיכך הקדים גאולת הקרובים וכל הקודם בכתוב קודם לגאול, אבל לעולם אימא לך שאם השיגה ידו הוא קודם לכל אדם לפיכך הקדים רבינו גאולת עצמו.

יצא לחירות. שלא יגאלוהו ע"מ להשתעבד בו.

ויש לו ללוות. כל זה כדי שלא יטמע בין הגוים.

אבל הנמכר לישראל וכו'. תימה מאי שנא משדה אחוזתו שהקרוב גואל, וכי עדיף שדה אחוזתו מהוא עצמו שנמכר, ואע"ג דגזירת הכתוב הוא שלא נכתב גאולת קרובים אלא גבי נמכר לגוי כדי שלא יטמע בין הגוים וגבי מוכר שדה אחוזתו כתוב גאולת קרובים מ"מ צריך טעם. וי"ל דגבי שדה אחוזה שהחמיר עליו שלא תגאל פחות משתי שנים בתחלה הקל עליה בסופה שתגאל ע"י קרובים אבל המוכר עצמו לישראל הקל עליו בתחלתו שאם השיגה ידו גואל אפי' בתוך שנתו החמיר עליו בסופו שלא יגאל ע"י קרובים שאם אתה אומר יגאל בקרובים ויגאל מיד אין אדם רוצה לקנות עבד עברי לקנות אדון לעצמו ותתבטל מצות כי תקנה עבד עברי, אבל שדה אחוזה כיון שיודע שאוכל פירותיה שתי שנים ודאי אינו נמנע מלקנות אע"ג שיודע שנגאלת.

הלכה ח

אחד המוכר עצמו וכו'. וא"ת כיון שיוצא ביובל אמאי אין מחשבין כפי השנים הנותרות עד היובל, כיצד מכר עצמו לעשר שנים במ' דינרים, לכל שנה ד' דינרים, עבד חמש שנים תגרע עשרים דינרים ונותן לו עשרים, ואמאי, אם [מכר עצמו ח' שנים לפני היובל א"כ] לא נשאר ליובל אלא ג' שנים אמאי נותן לו עשרים דינרים שנים עשר דינרים הוא חייב [ב]לבד. וי"ל דגרעון כסף ילפינן מדתני חזקיה והפדה כלומר שמגרעת פדיונה ויוצאה ולא מצינו בעבד עברי הנמכר לישראל שתלה חשבון השנים הנותרות לפי היובל אלא בנמכר לגוי כיון שאין יציאתו תלויה אלא ביובל צריך שיהיה חשבון לפי מה שנשאר בשנים עד היובל, אבל הנמכר לישראל שתלה הכתוב יציאתו בשנים אין מחשבין אלא לפי השנים שעבד ואין משגיחין בשנים שנשארו עד היובל [שאין היובל] מפקיע עד שיגיע ובנמכר לגוי גזרת הכתוב הוא מן הכתוב שביארנו.

וכן הנמכר לגוי וכו'. משמע מהכא שהנמכר לגוי אינו יוצא בשש, וכן משמע ממה שכתב המוכר עצמו לגוי אם לא נפדה אינו יוצא אלא ביובל ע"כ, ומשמע שבא למעט שנים אבל (אם) [אף] במיתת האדון יוצא כדכתב בסוף הפרק. וא"ת בשלמא אם מכר עצמו לגוי סתם לא יצא בשש שהרי לא נכתב יציאה בשש אלא [במי] שמכרוהו בי"ד אבל במוכר עצמו לא, ואם מכר עצמו לגוי לשנים ידועים אמאי מחשבין לפי השנים הנותרות ליובל. וי"ל דהכא מיירי במוכר עצמו לגוי סתם, אבל אם מכר עצמו לשנים קצובות חשבון אחר יש לו, הא כיצד הרי שמכר עצמו לכ' שנה בק' דינרים מגיע לכל שנה חמשה דינרים ועבד חמש שנים נשארו ע"ה דינרים נשאר ליובל עשר שנים נותן לו חמשים ויוצא, ואם לא השיגה ידו היובל מוציאו שאפילו מכר עצמו לשנים

מרובות היובל מפקיע השיעבוד דכתיב (ושב לאחוזתו) [עד שנת היובל יעבוד עמך] דלא מסתבר שאם מכר עצמו לשנים מועטות שלא יצא עד שיגיע [יובל] דלא גרע ממוכר עצמו לישראל. אבל אכתי קשה דאם יש חילוק בין מוכר עצמו סתם למוכר עצמו לשנים קצובות היה ראוי לרבינו לפרש, הילכך נראה דאין חילוק שאם מכר עצמו לשנים מרובות יותר מהשנים שנשארו עד היובל אותם השנים היתרות הוה ליה כמאן דליתנהו והוי כאלו מכר עצמו סתם עד היובל לפיכך מחשבין כמה מגיע לכל שנה משנת המכירה עד היובל ורואין כמה שנים עבד ומגרע פדיונו ויוצא ואם מכר עצמו לשנים מועטות שאין היובל פוגע בהם, סוף הזמן הוא היובל שלו הילכך מחשבין כמה מגיע לכל שנה משנת ממכרו עד סוף זמן מכירתו ורואין כמה עבד ומגרע פדיונו ויוצא כדין המוכר עצמו לישראל ולפיכך לא הוצרך רבינו לפרש.

הלכה ט

כל עבד עברי או עבריה וכו'. פ"ק דקדושין רב נחמן בר יצחק יליף לה מדכתיב אם עוד רבות בשנים ואם מעט נשאר בשנים, נתרבה כספו בשנים מכסף מקנתו, נתמעטה כספו כפי שניו, כלומר אם הבריא בתוך השנים מכסף מקנתו ואם הכסיף בתוך השנים כפי שניו ומבי"ת דבשנים יתירא יליף לה.

הלכה י

הנמכר לגוי וכו'. שם אמר אביי את"ל נגאל לחצאין משכחת לה לקולא ולחומרא ומפרש לה ואזיל ובנמכר לגוי איירי.

ונתן לו חמישים חצי דמיו וכו'. ואי לא הוה נגאל לחצאין היו המעות פקדון אצלו והיה צריך ליתן לו עוד מאה וחמשים שהרי שוה עתה מאתים, דלא אמרינן (הכסף) [הכסיף] נותן לו לפי שניו אלא כשלא חזר [והבריא]. והכי מתפרשת הך **כיצד להחמיר**.

הלכה יא

הרב שמחל לעבד וכו'. פ"ק דקדושין אמר רבה זאת אומרת עבד עברי גופו קנוי והרב שמחל על גרעונו אין גרעונו מחול ומדסתם רבינו משמע דאפי' הנמכר לגוי גופו קנוי לגוי ואם מחל על גרעונו [אינו מחול] עד שיכתוב לו את השטר.

הלכה יב

אדון שמת והניח בן זכר וכו'. פ"ק דקדושין בברייתא וטעמו דאמר קרא ועבדך ולא ליורש וריבה הכתוב שש שנים יעבוד לרבות את הבן ובנמכר לגוי כתיב וחשב עם קונהו ולא עם יורשי קונהו.

והנמכר לגר צדק וכו'. איכא למידק היכי פסיק ותני שאינו עובד את בנו של גר צדק דבשלמא הורתו ולידתו שלא בקדושה אי נמי הורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה אינו יורש את אביו אבל אם היה הורתו ולידתו בקדושה אמאי לא יעבוד את הבן וי"ל דלאו בירושה תליא מילתא דהא בתו של ישראל יורשת את אביה דבר תורה ואפ"ה אינו עובד את הבת דכתיב ועבדך ולא ליורש ומה שעובד את הבן מרבויא דקרא דכתיב שש שנים יעבוד ולא כתוב יעבדך שש שנים והאי קרא במי שמכרוהו בי"ד איירי ואין בי"ד מוכרין לגר צדק כאשר כתב רבינו בפ"ק, וא"כ מנא תיתי שיעבוד את הבן של גר צדק, בע"כ במוכר עצמו איירי ובמוכר עצמו לא כתיב שש יעבוד דמרבינן מינה דעובד את הבן.

נמצאת אומר וכו'. וא"ת אמאי לא תנן במתני' שקונה את עצמו בשטר תרצו בתוס' דלא חשבינן אלא יציאות בע"כ של אדון אבל שטר מדעתו של אדון הוא.

מצוה לומר לו צא וכו'. זו לא מצאתיה אבל נראה דיליף לה מדכתיב ולא אצא חפשי משמע שמצוה על האדון לומר לעבד שיצא והוא משיב לא אצא.

פרק ג

הלכה א

כל עבד עברי וכו'. בתורת כהנים ויצא [מעמך] הוא ובניו עמו מה רבו חייב במזונותיו אף רבו חייב במזונות אשתו ובניו יכול אפי' נשא אשה שלא מדעת רבו ת"ל ויצא הוא ואשתו ובניו מה הוא מדעת רבו אף אשתו ובניו מדעת רבו.

אשתו הנשואה לו ולא ארוסה וכו'. וא"ת מה איצטריך למעט והלא אין אדם חייב במזונות ארוסתו, וי"ל דאע"ג דהגיע זמן ולא נשאו דאוכלת משלו ואוכלת בתרומה, הרב פטור, דכתיב ויצאה אשתו ומשמע אשתו הנשואה ולא הארוסה ולא שומרת יבם.

אפי' שנייה אינו חייב במזונותיה. אע"ג דאין אסורה אלא מדברי סופרים כיון שאינה ראויה להיות עמו אינו חייב במזונותיה, קא מבעיא לי הרי שיש לו בנים ממנה כיון שאינו חייב במזונותיה, אינו חייב במזונות בניה או דילמא מ"מ בניו הם. ומסתברא דחייב במזונותיהם [אע"ג דאשתו] אינה ראויה לעמוד עמו ומנא אמינא לה דלא כתיב בה בחד קרא ויצא מעמך הוא ואשתו ובניו עמו דאי הוה כתיב הכי הוה משמע דבניה נגררים אחריה שהרי במוכר עצמו ובנמכר לגוי לא נזכרה אשתו [אלא] שלמד ממכרוהו בי"ד ובמכרוהו בי"ד לא נזכרו הבנים אלא שלמד ממוכר עצמו, הא למדת שאין מזונות הבנים תלוי במזונות האשה, ותניא בפ"ק דקדושין ויצא מעמך הוא ובניו עמו א"ר שמעון אם הוא נמכר בניו מי נמכרו מכאן שחייב במזונות בניו ובנותיו, ותניא נמי גבי אשתו

כי האי גוונא ובגמ' מצריך להו דאי אשמועינן בניו משום דלאו בני מעבד ומיכל נינהו וכתב רש"י ז"ל דקטנים נינהו למדנו שאינו חייב במזונות בניו כשהם קטנים [אלא] כל זמן שהיה אביהם חייב לזונם ומזה הטעם לא הוצרך רבינו לבאר דפשיטא דבקטנים איירי ולא בגדולים אע"ג שהיו סומכין על שלחן אביהם.

אבל אם לקחה שלא מדעת רבו אינו חייב במזונותיה. משמע מדבריו שאם לקחה שלא מדעת רבו והיה לו בנים ממנה שהרב חייב (במזונותיה) [במזונותיהם] ודברייתא דתורת כהנים שכתבתי למעלה לא משמע הכי. הילכך מה שכתב רבינו במזונותיה לאו דוקא אלא ה"ה במזונות בניה אם ילדה וטעמא דמסתבר הוא כיון שהכניס שלא מדעתו למה יתחייב (במזונותיה) [במזונותיהם].

הלכה ב

אע"פ שהאדון חייב וכו'. לא נתבאר בדברי רבינו אם חלתה האשה אם חייב האדון לרפואתה או לא. ונראה לומר שאם היא רפואה שאין לה קצבה הרי היא בכלל מזונות וחייב האדון לרפואתה כדאמרינן גבי אלמנה הנזונת מן היתומים ואם היא רפואה שיש לה קצבה תתרפא ממעשה ידיה ואם לא יספיקו הרי היא מוטלת על הצבור אבל רפואת העבד עצמו מוטלת על האדון וכן נראה ממה שכתב לעיל [סוף פ"ב], אפי' חלה והוציא עליו הוצאות [הרבה] אינו חייב [לו] כלום, ואם ראה שחוליו כבד כותב לו גט שחרור והרי הוא מוטל על הצבור, ובעבד עצמו אין חילוק בין יש לרפואתו קצבה לאין קצבה. ודין חולי הבנים כחולי האשה כנ"ל.

הבעל וכו'. וכן כל הדברים שהבעל חייב לאשתו כגון קבורתה ופדיונה הבעל חייב בהם אע"פ שהוא עבד ואם אי אפשר לו הרי הדבר מוטל על הצבור כשאר עניי ישראל.

הלכה ג

מי שמכרוהו בי"ד וכו'. אמרינן בגמ' דבמכרוהו בי"ד כתיב אם אדוניו יתן לו אשה, לו ולא למוכר עצמו, והא דקרי לה אשה אע"ג דאין קידושין תופסין בשפחה כיון שהכתוב התירה לו קרי לה אשה, וכבר שאלני חכם אחד וכי מפני שעבר עבירה אחת תהיה עונשו עברות אחרות שיבא על השפחה שיש בה משום נ'ש'ג'ז', וזאת תשובתי כי איסור שפחה אינו מן התורה אלא מדברי קבלה דכתיב יכרת ה' [לאיש] אשר יעשנה ואפי' לדעת המתרגם שאסורו מן התורה בלאו דלא [יהיה] קדש, מ"מ התורה אסרה והתורה התירתה לעבד כדי שיעבוד ועדין צריך טעם. ונ"ל שהכתוב מדד לו מדה במדה הוא גנב ותפס אומנות העבדים לפיכך יוליד עבדים שישארו במקומו והוא יצא, והתורה

חסה עליו כי מן הדין היה שיעבוד לעולם, ומוכר עצמו לא עבר עבירה ולפיכך אסור בשפחה כנענית.

הלכה ד

ואין עבד עברי וכו'. תמיה לי מילתא אמאי אמר ודבר זה קבלה והלא מקרא מלא הוא דתני ר' אליעזר בן יעקב אם בגפו יבא בגפו יצא אם יחידי נכנס יחידי יצא. אמר רב יצחק בן יעקב ה"ק אם יש לו אשה ובנים רבו מוסר לו שפחה כנענית ואם אין לו אשה ובנים אין רבו מוסר לו שפחה כנענית, וי"ל דלא קי"ל אלא כת"ק דדריש קרא בגפו נכנס בגפו יצא לומר שאינו יוצא בראשי אברים, ואע"ג דקי"ל משנת ר' אליעזר קב ונקי היינו דוקא במשנה ולא בברייתא ומשום הכי תלי לה בדברי קבלה. ואכתי איכא למידק הרי שיש לו אשה ואין לו בנים או שיש לו בנים ואין לו אשה מאי, וי"ל מדר' אליעזר בן יעקב נשמע אם יחידי נכנס יחידי יצא הא אם לא נכנס יחידי אלא שיש לו אשה או בנים לא יצא יחידי, אלא רבו מוסר לו שפחה כנענית ומטעמא דקרא נמי הכי דכיון שיש לו אשה או בנים לא יהיה נגרר אחר השפחה ויצא בסוף ששה. אבל לא יהיה לו אשה ולא בנים יהיה נגרר אחר השפחה ויאמר אהבתי את אדוני ואת אשתי ואת בני ויעבוד עד עולמו של יובל. ולפי זה הא דאמר רב נחמן בר יצחק יש לו אשה ובנים רבו מוסר לו שפחה כנענית לאו דוקא אלא אשה או בנים קאמר ועדיין צ"ע.

אפילו היה העבד כהן. פלוגתא דרב ושמואל. והלכתא כרב באיסורי שאמר מותר דחדושא הוא, לא שנא לכהנים ולא שנא לישראל.

הלכה ה

אע"פ שמסר לו וכו'. אע"פ שקיים כבר מצות פריה ורביה אינו רשאי להפרישו מאשתו ונ"ל שאם נעשה כרות שופכה אין רבו רשאי לתת לו שפחה כנענית, שהרי אין מתקיים בו האשה וילדיה תהיה לאדוניה ולא אהבתי את אדוני את אשתי ואת בני.

ואינו יכול ליתן לו וכו'. דרשינן מקרא לו אשה, אחת ולא שתים, לו אשה אחת ולא אשה אחת לו ולחבירו.

נרצע שמסר לו רבו וכו'. קי"ל החובל בעבד עברי חייב בכל כאילו הוא בן חורין חוץ מן השבת והכא פטור דלאפרושי מאיסורא קא עביד הא למדת שאם העבד אינו רוצה לצאת, ע"מ שיהא אסור בשפחה כנענית, וחבל בו רבו חייב לשלם לו דהא אין כאן להפרישו מאיסורא.

הלכה ו

המוכר עצמו אינו נרצע וכו'. ברייתא פ"ק דקדושין ואמרינן טעמא מדמיעט רחמנא גבי מכרוהו בי"ד ורצע אדוניו את אזנו במרצע אזנו שלו ולא אזנו של מוכר עצמו. וזה הטעם ג"כ כתבתי גבי רבו מוסר לו שפחה כנענית.

הלכה ז

ועבדו לו ולא לבנו. מדלא כתיב ועבד.

לעולם לעולמו של יובל. דאמר קרא ושבתם איש אל אחוזתו ואיזה דבר שנוהג באיש ולא באשה הוי אומר זו רציעה וא"ת לעולם נרצע עובד לעולם ממש והא דאמר קרא ושבתם איש אל אחוזתו, במכרוהו בי"ד ולא נרצע, שנוהג באיש ולא באשה דכתיב ונמכר בגניבתו ולא בגניבתה וי"ל דשם מכירה נוהג באשה אבל שם רציעה אינו נוהג באשה כלל כך תירצו התוס', אי נמי תרי איש כתיבי בקרא לשני דברים דנוהגים באיש ולא באשה דהיינו מכרוהו בי"ד והנרצע.

הלכה ח

עבד עברי כהן וכו'. ואקשינן עלה ויעשה בעל מום ומה בכך דרציעה מצוה ומשני דאמר קרא ושב אל משפחתו למוחזק שבמשפחתו.

ואינו שב לשררה שהיה בה. דכיון שעבר עבירה שגנב אינו חוזר לשררתו ודכוותיה אמרינן גבי מי שהרג בשוגג וגלה וחזר במיתת כהן גדול שאינו חוזר לשררה שלו הואיל ובאה תקלה גדולה כזו על ידו.

הלכה ט

כיצד רוצעין וכו'. **ואומר** העבד **בפניהם** אהבתי את אדוני וכו'. **ומגישו לסוף שש**. לקמיה מפורש. **ונוקב אזנו הימנית וכו'**. פ"ק דקדושין בברייתא, הא כיצד דוקר והולך עד שמגיע לדלת.

כשהן עומדים. מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד. **בגופה של אוזן**. במקום שעושה אותו בעל מום. לאפוקי בעליתו דהיינו תנוך האוזן [א"ה עי' בהערות של הגרש"ב ורנר זצ"ל שהאריך] אלא בגופה של אוזן (כבשר) [בבשר]. **במרצע של מתכת וכו'**. כרבי דאמר מה מרצע מיוחד של מתכת אף כל של מתכת.

האדון הוא שמרצע. אע"ג דקי"ל שלוחו של אדם כמותו, שאני הכא שמיעט הכתוב אדוניו ולא אחר.

שאין עושין מצוות חבילות חבילות. אע"ג דאין רציעה ממנין המצוות מ"מ מצוה הכתובה היא דכתיב ורצע אדוניו את אזנו, ואפילו מצוות דרבנן אין עושין חבילות חבילות.

הלכה י

ואם אמור יאמר וכו'. עד שיאמר כשהוא עבד. שם בברייתא ומתרצינן לה אמר רבא מאי בתחלת שש בתחילת פרוטה אחרונה ומאי בסוף שש בסוף פרוטה אחרונה ובעינן שיאמר סמוך ליציאתו שנא' לא אצא חפשי.

הלכה יא

היתה לעבד שפחה כנענית. פ"ק דקדושין ברייתא כלשון רבינו.

או היו שניהם חולים וכו'. שם בעיא וסלקו בתיקו, ונראה שלא היה גורס כן רבינו וכן היה גורס אינו נרצע כי טוב לו עמך עד שיהיו שניהם בטובה. ומיהו אפי' לפי גרסת הספרים שלנו אינו נרצע שהרי אין מתירין לו שפחה כנענית מן הספק.

הלכה יב

מה בין מוכר עצמו וכו'. כולהו שנויים בברייתא חוץ מנמכר לגוי וטעמא דתנא באיסורא לא איירי דאין אדם רשאי למכור עצמו לגוי אבל אם עבר ונמכר הרי הוא מכור.

מוכר[עצמו] אין מעניקין לו. דקרא דהענק תעניק לו במכרוהו בי"ד כתיב וכתיב לו מיעוט ולא למוכר עצמו וטעמא דמכרוהו בי"ד בגניבתו כשיוצא אין בידו כלום וחסה תורה עליו וציוותיה הענק תעניק לו אבל מוכר עצמו כיון שיכול למכור עצמו לשנים מרובות בזמן שיוצא אינו יוצא בידים ריקנות.

הלכה יג

מפי השמועה למדו וכו'. איכא למידק והלא בגמ' למדו כן מדכתיב ואם אמור יאמר העבד ולא האמה העבריה, ותו מה שכתב רבינו אהבתי את אדוני את אשתי ואת בני, וי"ל שיש לדחוק דהא דכתיב ואם אמור יאמר לאו למעוטי אמה אלא כל הפרשה כולה נאמרה בלשון זכר, וקרא כתיב כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה הרי לך שהוקשו והוה אמינא אף לרציעה הוקשו, (והיינו) ואם אמור יאמר העבד אצטריך עד שיאמר כשהוא עבד, ואף לאמתך תעשה כן. ומה דכתב רבינו דכתיב אהבתי את אדוני ואת אשתי אין הכרח, דמאי דאפשר באיש אפשר ומאי דאפשר באשה אפשר, דהיינו אהבתי את אדוני. אלא מפי השמועה למדו שאין האשה נרצעת והא דכתיב ואף לאמתך תעשה כן להענקה.

שכשם שמצות [**עשה**] **להעניק וכו'**. ומינה שאם שלחה ריקם שעובר בלא תעשה שהרי השוה אותה לעבד.

הלכה יד

והרי הכתוב נתקו וכו'. ואע"ג דלא קיים העשה שבו, אינו לוקה, דלאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו.

אחד היוצא בסוף שש וכו'. פ"ק דקדושין ברייתא ואלו מעניקים להם היוצא בסוף שש וכתב רבינו אחד היוצא להשוותם שלא יאמר אדם הענקה לפי העבודה אם עבד הרבה מעניקין לו הרבה ואם עבד מעט כגון שפגע בו יובל או שמת האדון מיד מעניקין לו מעט לפיכך כתב אחד היוצא בסוף שש להשוותם להענקה, והכי תניא יכול לא יהיו מעניקים אלא ליוצא בשש מנין לרבות יוצא ביובל ת"ל תשלחנו וכי תשלחנו, יכול שאני מרבה בורח ויוצא בגרעון כסף ת"ל וכי תשלחנו חפשי מעמך מי ששלוחו מעמך, יצא בורח ויוצא בגרעון כסף שאין שלוחו מעמך.

הענק תעניק לו. שם ברייתא קרוב ללשון רבינו יצאו כספים, והוסיף רבינו והבגדים וכ"ש הוא, כספים דאפשר דעביד בהו עסקא נתמעטו, כ"ש בגדים שאינם בכלל ברכה מעצמן.

וכמה נותן וכו'. שם פלוגתא דתנאי ופסק כר' יהודה דאמר שלשים כשלשים של עבד דיליף נתינה נתינה מעבד דכתיב בעבד כנעני שנגחו השור ומת כסף שלשים שקלים יתן לאדוניו והכא כתיב תתן לו, ואע"ג דהתם כנעני והכא עברי ממלת עבד יליף שהרי הכתוב קראו עבד.

בין שנתברך הבית בגללו וכו'. שם פלוגתא דתנאי ופסק כת"ק דאמר בין נתברך בין לא נתברך מעניקין לו.

הלכה טו

ענק [**עבד**] **עברי לעצמו**. דכתיב תתן לו ולא לבעל חובו.

ענק אמה העבריה וכו'. הכי אמרינן בכל דוכתא דכל שבח נעורים לאביה.

ואם מת אביה קודם שבא לידיו וכו'. משמע שאפילו עמד בדין ולא הספיק לגבות עד שמת הרי הוא לעצמה ואין אדם מוריש זכות שיש לו בבת לבניו.

פרק ד

הלכה א

אמה העבריה וכו'. תנן יתירה עליו אמה העבריה שקונה [את] עצמה בסימנים, ואם מכורה כבר יוצאה בסימנים, כ"ש שאם הביאה סימנים שלא תמכר.

[אף]**הקטנה שהיא אילונית וכו'**. ואם לא הביאה סימנים עדין היא קטנה עד ל"ה שנה ויום אחד ויכול למוכרה עד שתגיע לל"ה שנה ויום אחד.

אבל הטומטום [**והאנדרוגינוס**] **וכו'**. מפני שהם ספק, כנזכר בכמה מקומות, ואם נקרע הטומטום ונמצא זכר, הרי הוא זכר לכל דבריו וכן אם נמצא נקבה הרי היא נקבה לכל דבריה. ואנדרוגינוס אינו נושא ולא נישא, הילכך אינו נמכר לא בעבד ולא באמה, כי שמא זכר הוא ואין אדם מוכר את בנו, ושמא נקבה היא וכתיב ונמכר בגנבתו ולא בגנבתה, ואין האשה מוכרת עצמה מפני החשד.

הלכה ב

אין האב רשאי למכור את בתו וכו'. מסדר הכתובים למדנו, והכי תניא לא באת לידו עד שמוכר את בתו כלומר שאם לא שב בתשובה עד שמכר שדהו וביתו לסוף מוכר את בתו למדנו שאינו רשאי למכור את בתו עד שלא נשאר לו כלום.

ואעפ"כ כופין את האב. הכי תניא בברייתא ומפדין אותה בעל כרחו, מה שאין כן בעבד עברי ומוקמינן לה בעל כרחו דאב כלומר אם מצא ידו כופין אותו משום פגם משפחה ולא חיישינן שמא יחזור וימכרנה דתניא אינה נמכרת ונישנית, ואם מת האב אין כופין את היורשין לפדותה.

הלכה ג

ואינה נקנית בפרוטה. ואע"ג דאשה מתקדשת בפרוטה שאני הכא שצריך שאם תבא לחשבון גרעון דיהא עליה גרעון של פרוטה, ומשמע דעבד נמכר בפרוטה אם גנב שוה פרוטה ואין לו נמכר באותה פרוטה, תימה הוא שהרי אינו נמכר לפחות משש ונמצא עובד שש שנים בפרוטה. ותו למה לא יפרעו ישראל עליו ולא ימכר. וי"ל דתקנה הוא ליה שימכר ויהיה רבו חייב במזונותיו ומזונות אשתו ובניו וכמה עניים יש בזמננו מה שהיו חפצים בתקנה זו אלא שאין דין עבד עברי נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג וכבר בטלו היובלות דאי לא תימא הכי גם באמה העבריה תפול קושיא זו שהרי נמכרת בפרוטה וחצי.

ושטר אמה עבריה וכו'. וא"ת הרי כבר כתב לעיל בתי מכורה לך בתי קנויה לך, וי"ל דהוה אמינא אורחא דמילתא הכי הוא אבל מ"מ אם כתב האדון בתך מכורה לי בתך

קנויה לי קמ"ל דלא הוי קנויה עד שיכתוב האב, ופלוגתא דאמוראי היא בפ"ק דקידושין ופסק כרב חסדא דאמר האב כותבו וטעמא דילפינן משטר מכירת קרקעות דמוכר כותב דכתיב ואקח את ספר המקנה הכא נמי מוכר כותבו דהיינו אב, ושאני קדושי אשה שהבעל כותב את השטר, דכתיב כי יקח איש אשה ולא תלקח אשה לאיש.

הלכה ד

אמה העבריה [**וכו' שנאמר כי ימכר**] **וכו'**. והא קרא במכרוהו בי"ד איירי ואע"ג דקי"ל אין היקש למחצה. שאני הכא דגלי קרא ונמכר בגנבתו ולא בגנבתה הקישה הכתוב לעבד שיוצאה ביובל כעבד, והקישה הכתוב לנרצע שלא תעבוד את הבן, וגרעון כסף דכתיב והפדה מלמד שמגרעת מפדיונה ויוצאה.

ואף לאמתך תעשה כן. ובנרצע כתיב ועבדו לעולם לו ולא לבן, מדלא כתיב ועבד לעולם. וא"ת דהא אפיקנא האי ואף לאמתך תעשה כן להענקה, בגמ' פריך לה ומשני אם כן לכתוב קרא ואף לאמתך כן, מאי תעשה שמעת מינה תרתי, וא"ת [א"ה עי' הערות הגרש"ב ורנר זצ"ל] להענקה לא צריך קרא דואף לאמתך תעשה כן, [וי"ל דהו"א] דנתמעטה אמה עבריה מהענקה ממה דכתיב העניק תעניק לו משמע לו ולא לה להכי כתיב ואף לאמתך תעשה כן.

ואם כתב לה שטר וכו'. דאמר רבא זאת אומרת עבד כנעני גופו קנוי והרב שמחל על גרעונו אין גרעונו מחול, וצריך גט שחרור. וזהו שכתב רבינו יוצאה חנם כעבד.

הלכה ה

יתירה אמה עבריה וכו'. שם במשנה דכתיב ויצאה חנם אין כסף כיון שיצאה חנם איני יודע דאין כסף, אין כסף לאדון זה אבל יש כסף לאדון אחר ומנו אב שעדיין יכול לקדשה וכסף קדושיה שלו הן שעדיין היא נערה, וזהו שכתב רבינו ותחזור לרשות אביה.

היתה הבת אילונית וכו'. עד ל"ה שנה שהם רוב שנותיה מכאן ואילך הרי היא בוגרת.

הלכה ו

אין אמה עבריה וכו'. ס"ד נילף מעבד כנעני ת"ל לא תצא כצאת העבדים ובעבד כתיב בגפו יצא ואינו יוצא בראשי אברים וגזרת הכתוב הוא שאפי' הפיל שינו. אע"ג (דמגו) [דדמיון] מועטים, לא יצא בו אלא נותן לו דמי שינו ועובד עד סוף שש או עד היובל.

הלכה ז

יעד אותה האדון וכו'. וא"ת כיון שיעדה הרי היא ארוסתו לכל דבר ופשיטא שאינה יוצאה באחת מכל אלו בגמ' מתרץ לה מהו דתימא לא לבטלה (לכתחלה) הלכתא מינה

קמ"ל ע"כ, דסד"א כיון דבמעות הראשונות מקדש לה והשתא לא יהיב לה מידי לא נתבטל ממנה הלכותיה ואם רצת לצאת באחת מהן תצא קמ"ל דאינה יוצאה אלא בגט.

ומצות יעוד קודמת למצות [פדיה] וכו'. הכי איתא בבכורות וקרא הכי משמע אשר לא יעדה והפדה והטעם כי מצות ייעוד היא מצות קדושין שיש בה מצות פרו ורבו שהיא מצוה רבה.

כיצד מצות יעוד וכו'. פ"ק דקדושין ברייתא כלשון רבינו ואפילו לא נשאר מן היום שהות לעשות שוה פרוטה, דמעות הראשונות לקדושין נתנו, ואע"ג דבזמן שבא ליעדה לא נשאר שיעור שתוכל לצאת בגרעון כסף דהיינו פרוטה, מ"מ כיון דבשעה שקנאה היה במעות שיעור שתוכל לצאת בגרעון כסף לית לן בה, וזהו שכתב רבינו לעיל ואינה נקנית בפרוטה מפני שצריך לקנותה בדמים שראויין לגרעון כדי שתגרע פדיונה ותצא, והכא כתב גבי ייעוד אפי' בסוף שש סמוך לשקיעת החמה ע"כ, וטעמא דמעות הראשונות לקדושין נתנו והוי ייעוד למפרע, והא דכתיב אשר לא יעדה והפדה, דמשמע דאם אין ייעוד אין פדיה ואם [אין] פדיה אין ייעוד, הכי מתפרש אין ייעוד אלא במקום שמתחלה היתה ראויה לפדיה לאפוקי אם מתחלה נמכרה בפרוטה שאינה ראויה לצאת בגרעון כסף אין כאן ייעוד ואם אין ייעוד אין כאן מכירה ולא שייך בה פדיה שאם אין מכר אין פדיה.

ואינו מיעד אלא אחת. דכתיב יעדה לה ולא לה ולחברתה.

כיצד מיעדה לבנו וכו'. בגמ' איבעיא להו אם מיעדה לבנו קטן ופשיט לה דכתיב כי ינאף את אשת איש פרט לאשת קטן, ואי אמרת מיעד א"כ מצינו אישות לקטן, ודחי להאי פשיטותא ואמרינן מאי הוי עלה, א"ר ינאי אין [יעוד] אלא מדעת, ואמרינן מאי מדעת מדעת דידה שהרי הוא אומר יעדה מדעתה ולא נתבאר בדברי רבינו היכי משמע, ורש"י כתב יעדה למדרשיה לשון דעה, והנראה מדברי רבינו דהוי מצי למכתב אשר לא יעד והפדה דהא בדידה איירי קרא וכתב יעדה משמע שתתרצה ביעוד, ואע"ג ddרשינן לענין ולא לה ולחברתה, עיקר קרא ליעוד מדעתה, ואידך דרשא לא צריך קרא, דאין עושין מצוות חבילות חבילות, אי נמי תרתי שמעת מינה, וקא מספקא לי אם יכול לייעדה לבנו חרש כיון דתקנו ליה רבנן קדושין. ואת"ל מצי מיעד לה לחרש הקדושין של תורה או של דבריהם כשאר קדושי חרש, ומסתברא שאינם קדושי תורה, שהרי האב שלוחו של הבן הוא ומה שאין המשלח יכול לעשות אם קדש לו אביו אשה לחרש אין קדושיו קדושי תורה והשתא דאתינן לה מתורת שליחות אין מיעד לבנו חרש דחרש לא מצי משוה שליח והכי משמע לי מדברי רבינו שכתב ונתן רשות לאביו ליעדה לו ע"כ, והרי

רשות החרש אינו כלום שהרי אינו בן דעת ולא תקינו ליה רבנן קדושין אלא כשהוא מקדש בעצמו ועדיין צ"ע.

הלכה ח

אין האדון מיעד וכו'. כבר פירשתיו לעיל.

ואם מת האדון וכו'. משמע דאפילו קנאה ליעד אותה לבנו כיון שמת האדון הקונה יוצאת לחירות.

הלכה ט

היעוד כאירוסין וכו'. בעיא בגמ' ונפשטה דאירוסין עושה וא"ת מאי קא מבעיא והלא אין שם אלא נתינת מעות וי"ל דכיון שהיא בתוך ביתו מתחלה הוי כאילו כנסה לחופה, קמ"ל דאינה עושה אלא אירוסין וצריך להכניסה לחופה לשם נשואין.

ואם שלש אלה וכו'. וא"ת והא איכא שנים ויובל ומיתת האדון ושטר שחרור שיוצא בהם ובשלמא שנים ויובל ומיתת האדון ממילא קא אתו והוא [אינו] עושה אבל שטר שחרור האדון כותב אותו וא"כ נימא דשלש שהזכיר היינו שטר שחרור וגרעון כסף ויעוד לו ולבנו חדא הוא. וי"ל דלא אפשר לפרושי הכי דכתיב ויצאה חנם והיוצאת בשטר חנם היא יוצאה. וא"ת א"כ נימא ויצאה חנם בשטר ואכתי בסימנים מנ"ל דיוצאה, וי"ל דויצאה חנם בעל כרחו משמע ושטר מדעתו הוא, אי נמי דשלש אלה משמע דכתיב בקרא אבל שטר לא כתיב בקרא בהדיא אלא מדכתיב אם אחרת יקח לו הכתוב הקישה לאחרת מה אחרת יוצאה בשטר אף אמה העבריה יוצאה בשטר.

הלכה י

אין האדון יכול למכור וכו'. תנא בבגדו בה כיון שפירש טליתו עליה שוב אין רשאי למוכרה דברי ר' עקיבא ופי' בבגדו בה מלשון בגד ממש ר' אליעזר אומר בבגדו בה כיון שבגד בה שוב אינו רשאי למוכרה ופי' בבגדו מלשון בגידה, וא"ת דהני תנאי איירי לענין מכירת האב ורבינו מפרש קרא במכירת האדון וי"ל דרבינו מפרש קרא אליבא דרבנן דקיי"ל כותיהו דתניא מוכר אדם את בתו לאישות ושונה לשפחות ושונה לאישות אחר שפחות אבל לא לשפחות אחר אישות, הילכך לא שייך לפרושי קרא באב ודייקינן עלה זבוני הוא דלא מצי מזבין ליה הא ייעודי מייעד לה ואי אמרת נשואין עושה וכו' ורש"י מפרש לה במכירת האב ודחיק לתרוצי [הא] ייעודי מייעד לה כלומר לקדושין [שלא] לשם שפחות מכרה ע"כ ואע"ג דפשטיה משמע במכירת האדון סובר רש"י דמכירת האדון לא צריך דלא גרע מעבד עברי דעלמא ורבינו תירץ קושיא זו שכתב ויראה לי שלא הוצרך הכתוב לאסור דבר זה וכו', וא"ת היכי שייך לומר כיון שפירש טליתו עליה והלא

אכתי לא ייעדה וי"ל כיון שהיא ראויה לייעוד הרי כאילו פירש טליתו עליה ולדברי ר' אליעזר כיון שבגד בה שלא רצה לייעד אותה לא לעצמו ולא לבנו אין לך בגידה גדולה מזו, אלא דקשיא לי לישנא דקרא היכי קרי להו לישראל עם נכרי ואביו ואחיו בכלל עם נכרי וי"ל דמעלה עליו הכתוב כאלו מכרה לעם נכרי לומר אם עבר ומכרה לעם נכרי לא עשה כלום אף אם מכרה לאביו או לאחיו לא עשה כלום.

וכן עבד עברי וכו'. כיון שאינו נגאל בקרובים כ"ש שאינו נמכר לא לקרובים ולא לרחוקים וקרא כתיב כי טוב לו עמך ויצא מעמך וכתיב ועבדך ולא ליורש וכ"ש שאינו מוכרו לעבוד את אחרים.

הלכה יא

אין אמה וכו'. תני חדא מוכרה לאביו ואינו מוכרה לבנו ותניא אידך אינו מוכרה לא [לאביו ולא] לבנו כמאן לא כרבנן ולא כר' אליעזר לעולם כרבנן ומודו רבנן היכא דאיכא [צד] ייעוד כלומר שהרי יכול אביו לייעדה לבנו אחר שהיא לו בת אחיו, ונתבארו דברי רבינו. אבל איכא למידק היכי פסיק ותני מוכרה לאביו הא ניחא אם יש לו בן אחר שהרי יש בה צד ייעוד אבל אם אין לו בן אחר אין שם צד ייעוד וי"ל דלגבי אינו מוכרה לבנו כלל, תני מוכרה לאביו. כלומר לפעמים משכחת לה שמוכרה לאביו כשיש לו בן אחר דסד"א בעינן שיהא ייעוד משני צדדין קמ"ל דבצד אחד סגי, וה"ה לכל העריות אם יש צד ייעוד יכול למוכרה כיצד מוכרה לחמיו שאע"פ שאינה ראויה לו שהיא בת בתו ראויה לבנו שהיא בת אחותו וכן כל כיוצא בזה.

הלכה יב

יש לאדם למכור וכו'. תניא לאמה מלמד שמוכרה לפסולים כגון חייבי לאוין משום דקדושין תופסין בחייבי לאוין, ומסתברא דלא אצטריכא להאי טעמא אלא כגון דלית בהו בן כשר הראוי ליעוד אבל אם אית להו בן כשר הראוי ליעוד כיון דאיכא חד צד מותר אפי' שהוא מחייבי כריתות אלא בא ללמדנו דלית בהו צד ייעוד מותר למוכרה להם דאמר קרא לאמה לרבות הפסולים.

הלכה יג

המקדש את בתו. הוא הברייתא שהזכרתי לעיל דקתני בסיפא אבל לא לשפחות אחר אישות אם קדשה וחזרה לרשותו בעודה קטנה אינו יכול למוכרה, ותרתי שמעת מהאי קרא שאין האדון רשאי למוכרה אע"פ שעדין לא ייעדה ואם ייעדה וחזרה לרשות האב בעודה קטנה אין אביה רשאי לחזור למוכרה כיון שפירש האדון טליתו עליה.

אבל מוכרה לשפחה אחר שפחות וכו'. היינו דקתני לשפחות ושונה כיצד מכרה לשפחות תחלה. וקשה לי הרי כיון שייעד אותה הוי לשפחות אחר אישות וי"ל שכלל רבינו בשפחות אחר שפחות שני דברים או שיעד אותה האדון וחזרה לרשותו או שלא ייעד אותה וחזרה לרשותו. וא"ת מאי דוחקיה לפרושי הכי נימא דברים כפשוטן כגון שקדשה לראובן וגירשה או מת וחזרה לרשותו בעודה קטנה יכול לקדשה פעם אחרת וי"ל דלישנא דברייתא דחקיה דקתני רישא מוכר את בתו לאישות ושונה, לשפחות ושונה, לאישות אחר שפחות משמע דכולה מיירי במוכר וא"כ היכי משתמע מינה לאישות ושונה אם לא שמכרה ויעד אותה וממילא משתמע שיכול לקדשה פעם אחרת, כללא דמילתא דכל אישות הנזכרת בברייתא היינו קדושי יעוד שלא כדברי רש"י שכתב מוכר אדם בתו לאישות ושונה קבל בה קדושין ונתארמלה או נתגרשה מן האירוסין חוזר ומקדשה לאחר וכו' ולישנא דמוכר משמע כדברי רבנו. ולגבי דינא לא נפקא מינה מידי שיכול לקדשה כמה פעמים ויכול למוכרה כמה פעמים בין לפני יעוד בין לאחר יעוד, אבל אין יכול למוכרה אחר אישות דהיינו קדושין דעלמא כיון שפירש המקדש טליתו עליה שוב אין אביה רשאי למוכרה.

אפילו לכהן גדול. דבהני משכחת מוכרה אלמנה לכה"ג גרושה וחלוצה לכהן הדיוט דאילו בקדושין דעלמא הא אמרינן לעיל דאינו מוכרה לשפחות אחר אישות.

ויש לו למוכרה לכהן. אפילו כה"ג קאמר אע"ג דאית בה תרתי אלמנה וחלוצה הואיל וקדושין תופסין לה בה, ואגב אורחיה קמ"ל דחליצה פסולה פוסלת מן הכהונה אע"ג דעיקר חלוצה אינה אלא מדרבנן מ"מ החמירו בחליצה פסולה ואסרוה אפילו לכהן הדיוט. וא"ת מאי שנא קדושי יעוד דמצי למוכרה אח"כ ומאי שנא קדושי דעלמא דלא מצי למוכרה אחריהם וי"ל דשאני קדושי יעוד שהאב לא קדשה שהרי אם לא רצה האדון לייעד אינו מייעד וקדושי דעלמא האב הוא עשאן ולפיכך אינו יכול למוכרה אחריהן והכי מתרצינן בגמ' שאני אירוסין דידה מאירוסין דאביה וקרי אירוסין דידה לקדושי ייעוד כיון דאביה לא קדשה הילכך יכול למוכרה.

הלכה יד

המוכר את בתו וכו'. היינו הך בבא לשפחות ושונה, וא"ת השתא אחר ייעוד יכול למוכרה כ"ש לפני יעוד ובשלמא תנא דברייתא אורחיה למתני כל החלוקות אבל רבינו מה צריך לכתוב חלוקה זו הפשוטה. וי"ל דיוצאה בגרעון איצטריך ליה אע"ג דאיהו פריק לה בעל כרחה משום פגם משפחה מ"מ מצי מזבין לה זימנא אחריתי וא"ת מה

תועלת יש לו במכירתה כיון דכופין אותו לפדותו. וי"ל כגון שהעני ומכר ושוב העשיר וכפו אותו ופדאה וחזר והעני ומכרה.

הלכה טו

המוכר את בתו וכו'. פ"ק דקדושין פלוגתא דתנאי ופסק כחכמים שאמרו אם רצה לייעד מייעד וטעמא דמעות הראשונות להכי ניתנו דאם רצה לייעד הרי מקודשת למפרע משעת מכירה, ואם לא ירצה לייעד לא להוו קדושין הלכך אם בא אחר וקדשה קדושיו מתלה תלי וקיימי. ואע"ג דלא פירש מעכשיו הוי כאילו פירש ואם ייעד אותה לא חלו קדושי שני.

הלכה טז

המוכר את בתו. פ"ק דקדושין פלוגתא דתנאי ופסק כחכמים שאמרו אם רצה לייעד מייעד מפני שהתנה על מה שכתוב בתורה וכל המתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל.

פרק ה

הלכה א

פ"ק דקדושין **עבד כנעני וכו'**. שם במשנה עבד כנעני נקנה בכסף ובשטר ובחזקה. ואיכא למידק שרבינו מנה ה' דברים ואנן לא תנן אלא שלשה וי"ל דבגמ' תנא אף בחליפין ותנא דמתני' מלתא דליתיה במטלטלין קתני מילתא דאיתא במטלטלין לא קתני והיינו דלא תני משיכה. אלא תנא תוספאה כיון דתני חליפין אמאי לא תני משיכה ומשני כי קתני מילתא דאיתא בין במטלטלי בין במקרקעי משיכה דאיתא במטלטלי ולא במקרקעי לא קתני, וא"ת אמאי לא משני דלא תני אלא דברים שכל העבדים נקנין בהם ועבד גדול אינו נקנה במשיכה אלא דוקא עבד קטן נקנה במשיכה כבהמה וי"ל כיון דמשכחת לה משיכה נמי בעבד גדול תקפו בחזקה והביאו אצלו הוה ליה למתנייה וקנין סודר היינו חליפין והיינו דנחית למניינא.

וקונה את עצמו בכסף וכו'. שם במשנה וחכמים אומרים בכסף ע"י עצמו ובשטר ע"י אחרים ובלבד שיהא הכסף משל אחרים. והא דלא תני תנא דידן ראשי אברים משום דסבר דצריך גט שחרור, והא תני יוצא בשטר, כך תירצו בתוס'. והא דמנה רבנו ראשי איברים דנהי דאכתי צריך גט שחרור מ"מ האי שטרא לחוד והאי שטרא לחוד זה לשון קניה וזה לשון שחרור.

ועבד קטן וכו' ונקנה. אף במשיכה קאמר, נקנה בקנין שאר העבדים ונקנה במשיכה כבהמה.

הלכה ב

כיצד קונה [את] עצמו בכסף וכו'. והא תנן וחכמים אומרים בכסף ע"י עצמו, אף ע"י עצמו קאמר, ובלבד שיהא הכסף משל אחרים וכגון שנתן לעבד מעות על מנת שיצא בהם לחירות, ושמע מינה תלת, [ש"מ] זכות הוא לעבד שיצא לחירות, וש"מ יש קנין לעבד בלא רבו, וש"מ כיון שאמר לו על מנת שתצא בהם לחירות אם לא רצה האדון להוציאו לא קנה העבד המעות וחוזרים למי שנתנם ולא אמרינן יהיו מופקדים עד שיתרצה האדון להוציאו לחירות.

הלכה ג

כיצד בשטר כותב לו וכו'. וא"ת דתנן וחכמים אומרים בכסף ע"י עצמו ובשטר ע"י אחרים, ר' שמעון בן אלעזר הוא ולא קי"ל כותיה, אלא כחכמים, והכי אמרי ליה חכמים לר' מאיר הך דאמרת בכסף ע"י אחרים אף ע"י עצמו דיש קנין לעבד וכ"ש ע"י אחרים דזכות הוא לעבד ומה שאמרת ובשטר ע"י עצמו אף ע"י עצמו דגיטו וידו באין כאחד ובשטר ע"י אחרים [ולא ע"י עצמו] ר"ש בן אליעזר היא והא דתני בסיפא ובלבד שיהא הכסף משל אחרים כחכמים אתיא דקי"ל מה שקנה עבד קנה רבו והיינו שלא הוצרך לבאר בשטר ע"י [אחרים] כיצד דמילתא דפשיטא היא דזכין לאדם שלא בפניו וזכות הוא לעבד שיצא לחירות וכבר נתבאר זה למעלה גבי כיצד בכסף והכא בא לחדש דגיטו וידו באין כאחד.

אמר לו שלא בכתב. גמר לה לה מאשה דכתיב וכתב לה בכתב מתגרשת ולא בדיבור ומינה נמי מה אשה מקבלת גיטה אף עבד נמי מקבל גיטו [וכדתיבנא אליבא דחכמים דקיי"ל כוותייהו].

והכותב לשפחתו. דסד"א הואיל וגמר לה מאשה כי היכי דמהני האי לישנא באשה מהני נמי בשפחה קמ"ל דבעינן הלשון השייך לאשה לאשה, והלשון השייך בשפחה בשפחה ואע"ג דמשמע מהאי לישנא דמשחרר לה שהרי מתירה לכל אדם, לא מהני.

הלכה ד

כיצד בראשי אברים וכו'. מה שכתב **בכונה** היינו שתכוין לעין אע"פ שלא נתכוין לשחתה יוצא בה וכן מתבאר בסמוך.

וצריך גט שחרור. פ"ק דקדושין בברייתא פלוגתא דתנאי והלכתא כתנאי דאמרי וצריך גט שחרור להתירו בבת ישראל, ונראה שכופין את רבו לכתוב לו גט שחרור שהרי אינו מותר בשפחה ולא תוהו בראה לשבת יצרה.

א"כ למה נאמר שן ועין וכו'. שם תנא יוצא בשן ועין וראשי אברים שאינם חוזרים בשלמא שן ועין כתיבי אלא ראשי אברים מנא לן דומיא דשן ועין מה שן ועין מומין שבגלוי וכו' וא"ת תנא דידן אמאי לא תני ראשי אברים, תירצו בתוס' משום דסבר צריך גט שחרור ואע"ג דר' מאיר תני רישא דמתני' ואיהו אית ליה אין צריך גט כדאיתא בברייתא מ"מ תנא דמתני' לא תני אלא דברים שיוצא בהם ואינו צריך גט שחרור.

המסרס עבדו וכו'. שם פלוגתא דתנאי ופסק כר' אליעזר בן יעקב דאמר כולם בגיד כלומר ומעוך וכתות וכל הנך בגיד איירי אבל לא בביצים, ואיכא למידק, בלשון כמאן פסק דתניא בכולן עבד יוצא בהן לחירות רבי אומר אף הסירוס בן עזאי אומר אף הלשון ומסיק רבי אומר סרוס ולא מבעי לשון ובן עזאי אומר לשון אבל סירוס לא, הרי כי לא לרבי (ו'ל'א') [ולא] ולבן עזאי לשון לא, וי"ל דפסק כת"ק דתניא כ"ד אברים שבאדם כולם אינם מטמאים משום מחיה ואלו הן ראשי אברים ראשי אצבעות וכו' ותני עלה בכולם עבד יוצא בהם לחירות ולא מנה ביצים ולא לשון, ואתו רבי ובן עזאי לאוסופי סרוס ולשון כל חד כדאית ליה ולא קי"ל כותיהו אלא כת"ק. והכי משמע נמי מדלענין הזאה שאם היזה ונפלה הזאה על לשונו אמרו חכמים דלא היזה וטעמא משום דלשון אינו בכלל אברים שבגלוי והשתא דאתינא להכי לא צריכנא לומר דפסק כר' אליעזר בן יעקב בסרוס אלא כולה כת"ק פסק. והוצרכתי לכתוב זה מפני דאיכא מאן דאמר הא דאמרינן משנת ר' אליעזר בן יעקב קב ונקי היינו דוקא במשנה ולא השנוי בברייתא.

וכן המפיל שן הקטן וכו'. להכי תני ראשי אברים [שאינם] חוזרים למעוטי שן של קטן שהרי כל שאר האברים אינם חוזרים ולמעוטי הכהו על ידו וצבתה וסופה לחזור אין יוצא בה לחירות כדלקמן.

הלכה ה

אין יוצא בראשי אברים וכו'. דסתם עבד האמור בתורה הוא שמל וטבל לשם עבדות וחייב במקצת מצוות דגמר לה לה מאשה ולפיכך חסה עליו התורה שיצא בראשי אברים.

ואלו הן ראשי אברים וכו'. הא דלא תני ששה ועשרים אברים וימנה שן ועין בכלל משום דתנא דמני להו איירי משום טומאת מחיה ושן ועין לא שייך בהו מחיה ורבינו תפס לשון הברייתא.

וראשי דדין שבאשה וכו'. ולא קי"ל כר' יהודה דאמר אף שבאיש, וא"ת שפיר קאמר ר' יהודה דהא איכא כמה בני אדם שיש להם ראשי דדין בולטין כשל אשה וי"ל כיון דאין

זה שוה בכל אדם לא נקראו ראשי אברים אלא האברים השוין בכל אדם, וכ"ד אברים גמרי ולא כ"ו, ובאשה הם כ"ה, אפיק ראש הגויה ועייל שתי דדין.

הלכה ו

היתה לו אצבע יתירה וכו'. פ"ק דקדושין מימרא דרב ואמר רב הונא והוא שנספרת על גב היד וכ' ופרש"י שהיתה בשורת שאר האצבעות.

היתה עינו סמויה וכו'. שם אמר רב ששת היתה עינו סמויה וחטטה עבד יוצא בה לחירות מאי טעמא מחוסר אבר הוא ואע"ג דתניא הרי שהיתה עינו כהויה וסמאה, שינו נדודה והפילה, אם יכול להשתמש בה כבר יצא לחירות ואם לאו אין העבד יוצא בה לחירות והא הכא סמויה היתה ולא יכול להשתמש, וי"ל דשאני הכא דחטטה והוי מחוסר אבר, אלא דאכתי קשה שכתב וה"ה לכל שאר אברים ותניא הרי שהיתה שינו נדודה והפילה אם יכול להשתמש בה עבד יוצא בה ואם לאו אינו יוצא ואמאי אע"ג שלא היה יכול להשתמש בה הרי חסרו אבר. וי"ל דבשלמא עין שהוא מכלל מנין אברי האדם ונעשה בעל מום בו אם חטטו וחסרו הרי חסרו אבר ויוצא בו לחירות אבל שן אינו מכלל מנין אברי אדם ואינו נעשה בו בעל מום הילכך אם [לא] יכול להשתמש בתחלה לאו מידי חסריה אבל אם היה יכול להשתמש בו בתחלה והפילו הרי חסריה ויוצא בו לחירות ועל היוצא בשן זה אמרה תורה ואם שן עבדו יפיל לחפשי ישלחנו וכו'. ומה שכתב רבינו **וה"ה לאחד מראשי אברים** לא אמר אלא על הנקראים אברים לא על השן.

הלכה ז

הכהו על עינו וכו'. פ"ק דקדושין ברייתא כלשון רבינו.

הלכה ט

היתה עינו כהה וכו'. גם זה בברייתא פ"ק דקדושין ובגמ' מצריך להו.

והפיל השן הנודדת וכו'. כבר תרצתי מה שקשה על זה.

הלכה י

הכהו על ידו וכו'. פ"ק דקדושין ואם אין סופה לחזור יוצא בה כיון שנתבטלה היד נתבטלו חמשה ראשי אברים אשר בה.

תלש בזקנו. שם ברייתא כלשון רבינו ומרבינן מדכתיב לחפשי ישלחנו רבויה הוא ופריך עלה ואי רבויא הוא אפי' [הכהו] על ידו וצמתה ומשני אם כן שן ועין מאי אהני ליה כלומר אי מרבינן כל דבר מיעוטא דשן ועין מאי אהני ליה, וא"ת מה ראית לרבות

תלש בזקנו ולמעט הכהו על ידו, ותירץ רבינו קושיא וכתב שהרי בטל מעשה השינים, וכונתו שזה סופו לחזור וזה אין סופו לחזור.

הלכה יא

הפיל את שנו. קרא יתירה היא דהא כתיב ברישא וכי יכה את שן עבדו וכו' יפיל למה לי לומר עד שיפיל בכונה.

הלכה יב

הושיט ידו למעי שפחתו. פ"ק דקדושין ברייתא ואמרינן טעמא דכתיב ושחתה עד שיתכוין לשחתה. ואצטריכי תרי קראי חד להיכא דלא נתכוון לעבד כלל וחד להיכא דנתכוון לעבד ולא נתכוון לעין ואי לא כתיב אלא חד קרא הוה מוקמינן ליה להיכא דלא נתכוון לעבד כלל.

הלכה יג

הרי שהיה רבו רופא וכו'. פ"ק דקדושין פלוגתא דתנאי ופסק כרבנן דאמרי שיחק באדון ויצא לחירות וכתב רבינו לתרץ דלא תקשי אהך דלעיל **שהרי לא ידע דבר שיתכוין לו** ולפיכך לא יצא לחירות, והך דהכא נתכוין לעין ממש אע"פ שלא נתכוון להיזק הרי נתכוון לנגוע בעבד.

ואין צריך לומר [**וכו'**]. וא"ת גדולה מזו כתב למעלה היתה עינו סמויה וחטטה עבד יוצא בה לחירות, וי"ל דהכא קמ"ל אע"פ שהוא אומן ולתועלתו נתכוון וברשות העבד הוא עושה אפ"ה יצא בה לחירות.

הלכה יד

הפיל את שן עבדו וכו'. השיג הראב"ד ממה שכתב פ"ד מהלכות חובל ומזיק ואינו נותן לו דמי עינו ואם תפס העבד אין מוציאין מידו, וכד מעיינת בה תשכח דלא קשיא דהתם איירי שהפיל את שינו ואח"כ סימא את עינו והכא איירי כגון שהיו שתי החבלות סמוכות והתחיל זה עד שלא נגמר דינו של זה. [זה] דרך תירוצו של בעל מגדל עוז. וכי ניים ושכיב אמרה ואיפכא מסתברא היכא דהוה זמן בין שתי החבלות אמרת אינו נותן לו דמי עינו כ"ש היכא דהוו סמוכות ולא נגמרה דינו של הראשון שאין שם אלא חבלה אחת ויוצא בה לחירות ואינו נותן לו דמי עינו, והנכון בזה שרבינו העתיק לשון הברייתא דפרק השולח דתניא הפיל את שנו וסימא את עינו יוצא בשנו ונותן לו דמי עינו, והתם מוקמינן לה כמאן דאמר אין צריך גט שחרור ורבינו פסק לעיל כמ"ד צריך, הילכך דברי רבינו כך הם, למ"ד אין צריך, נותן לו דמי עינו, ולמ"ד צריך, נותן לו דמי עינו אם תפס. ולא נחית הכא לפרושי אלא שאינו יוצא בשנו ועינו דשתי חבלות הן,

ואין הדברים אמורים אלא בשתי הכאות אבל אם הפיל את שנו וסימא את עינו בהכאה אחת אינו נותן לו דמי עינו, וכן דקדקתי בלשון רבינו שכתב שם ואח"כ סימא את עינו, וכן כתב רש"י ג"כ הפיל את שנו של עבד כנעני ואח"כ סימא את עינו וכו' ורבינו הכא העתיק לשון הברייתא כדכתיבנא.

הלכה טו

מי שחציו עבד וכו'. טעמא כי יכה את שן עבדו, עבדו המיוחד לו [ומיהו] איכא למידק היכי משכחת להו הא קי"ל כמשנה אחרונה שהודו בה ב"ה לב"ש שכופין את רבו וכותב לו גט שחרור וכותב לו שטר על חצי דמיו, וי"ל כגון שלא הספיק לכתוב לו גט שחרור עד שהפיל את שינו אינו יוצא לחירות ואע"פ שכופין את רבו לכתוב לו גט שחרור צריך לכתוב לו העבד שטר חוב בחצי דמיו ואם היה יוצא בשינו לא היה צריך לכתוב שטר.

הלכה טז

עבדי צאן ברזל וכו'. כיון שקבל הבעל עליו אחריותן עבדו המיוחד לו קרינן ביה.

ועבדי מלוג וכו'. הרי הם כעבד של שני שותפין שאינו יוצא לא לזה ולא לזה.

הלכה יז

יציאת העבד וכו'. כתבו בשם הרמב"ן שאין הודאתו פוטרתו אלא בבי"ד והאידנא ליכא בי"ד מומחין והוה ליה כמודה חוץ לבי"ד שאינו פוטר מקנס הילכך כשתפס מהני אע"פ שמודה ע"כ. ורבינו סובר דאע"ג דהאידנא ליכא סמוכים ההודאה בפניהם הויא הודאה וכן כתב פ' ד' מהל' סנהדרין אבל הג' שאינם סמוכים והרי הן הדיוטות ואין אני קורא בהם אלהים הרי ההודאה בפניהם הודאה בבי"ד וכן הכופר בפניהם.

פרק ו

הלכה א

הכותב גט שחרור לעבדו [וזיכה לו] וכו'. היינו דתנן בשטר ע"י אחרים דזכות הוא לעבד שיצא לחירות.

אבל אם אמר תנו. פ"ק דגיטין פלוגתא דתנאי דר' מאיר סבר יכול לחזור בין בגט בין בשטר העבד וחכמים אומרים בגיטי נשים אבל לא בשחרור עבדים לפי שזכין לאדם שלא בפניו וכו'. והלכה כחכמים ואע"ג דאמרינן תן כזכי דמי, ה"מ לענין שלא יכול לחזור בו אבל אין העבד יוצא לחירות עד שיגיע גט לידו, והיינו דתנן אם מת לא יתנו לאחר מיתה ואם אמר הולך שטר שחרור זה לעבדי לא עשאו אלא שליח ויכול לחזור

בו לבטל השליחות ואע"ג דלגבי חוב אמרינן הולך כזכי דמי לגבי עבד לא אמרינן הכי שהרי אינו חייב כלום לעבדו, וברור הוא.

הלכה ב

הכותב וכו' עשיתי וכו'. הוא פרק השולח ת"ר האומר עשיתי עבדי פלוני בן חורין עשוי בן חורין כתב אעשנו בן חורין רבי אומר קנה עצמו וחכמים אומרים לא קנה, א"ר יוחנן וכולן בשטר וטעמייהו דחכמים שאין זו אלא הבטחה שיעשנו בן חורין (בשעה א') [בשטר אחר].

הלכה ג

האומר עשיתי פלוני עבדי בן חורין. פרק השולח ברייתא כלשון רבינו וכתבו בתוס' דהאי חיישינן הוי ודאי וכמו חיישינן שמא [במי מילין] כתבו, וזהו דעת רבינו, וא"ת אמאי לא נפרש חיישינן שמא זיכה לו ואם עבד כהן הוא לא יאכל בתרומה ולא יהא מותר בשפחה אבל לא יצא לחירות עד שיתברר אם זיכה לו ע"י אחר או לא, וי"ל דהודאת בעל דין כמאה עדים וכיון שהודה האדון שעשאו בן חורין יצא לחירות אלא שאין אנו יודעים באיזה דרך שהרי העבד מכחיש וזהו שאנו אומרים חיישינן שמא זיכה לו ע"י אחר והעבד לא ידע.

הלכה ד

מי שצוה בשעת מיתתו. פרק השולח מימרא דר' יוחנן וכתב רבינו הרי היא שפחה כשהיתה וכתב עלה רש"י אם לא נתקררה דעתה בלא שחרור ישחררוה. וטעמו של רבינו שאין לנו להוסיף על דברי שכיב מרע והכי משמע מהך דר' יוחנן דאמר [מי שאמר] בשעת מיתה פלונית שפחתי אל ישתעבדו בה היורשין, כופין את היורשין לשחררה וכותבין לה גט שחרור אמרו לפניו ר' אמי ור' אסי רבי אי אתה מודה שבניה עבדים כלומר דלישנא אל ישתעבדו בה לא משמע לשון שחרור אלא שלא יטריחוה בעבודתם והשתא ומה בזו שאמר ר' יוחנן בהדיא כופין את היורשין לשחררה אמרו לפניו אי אתה מודה שבניה עבדים והודה להם ר' יוחנן כ"ש כשאומר שיעשו לה קורת רוח שאין בלשון הזה לשון שחרור אפילו לא נתקררה דעתה אלא בגט שחרור אין כופין את היורשין לשחררה אלא בניה עבדים, ועדיין היא אסורה לישראל וזהו דכתב רבינו צוה ואמר שחררוה וכו' כלומר אין כופין את היורשין אלא היכא דאמר בהדיא שחררוה שאין מוסיפין על דברי שכיב מרע.

הלכה ה

בששה דברים שוו שחרורי עבדים. פ"ק דגיטין ת"ר בג' [דרכים] שוו גיטי נשים לשחרורי עבדים. ומנו להו ואזיל ופריך עלה ותו ליכא והא איכא ומתרץ להו אבל לעולם ששה הם כדכתב רבינו. ואיכא למידק דתנא משוה גיטי נשים לשחרורי עבדים ורבינו משוה שחרורי עבדים לגיטי נשים, וי"ל דתנא איירי בדיני גיטי נשים ולפיכך משוה גיטי נשים לשחרורי עבדים דאילו דיני עבדים קים להו בהו, ורבינו איירי בהלכות עבדים ומשוה שחרורי עבדים לגיטי נשים דגיטי נשים כבר שנה אותם בספר נשים הקודם לזה הספר.

כיצד כל השטרות וכו'. שם במשנה אע"פ שחותמיהן גוים כשרים חוץ מגיטי נשים ושחרורי עבדים שאפי' כתבוהו וחתמוהו גוים פסולים ואפי' לר' אלעזר דאמר עדי מסירה כרתי פסול דהוי מזוייף מתוכו, אבל שאר שטרות כשרים דדינא דמלכותא דינא.

הלכה ו

כל שטר שיש עליו אפילו עד אחד כותי פסול וכו'. פ"ק דגיטין במשנה ודוקא עד אחד כותי ואחד ישראל אבל שנים כותיים פסול דלא קי"ל כרבן גמליאל דמכשיר בשנים וטעמא משום דחשידי ובעידי ישראל כשר דאי לאו דכותי חבר הוא לא הוה מחתים ליה לישראל מקמיה ואין עידי הגט חותמין זה שלא בפני זה. וא"ת כיון דחשידי א"כ כוליה שטרא מתקיים אפומא דחד ישראל דחתים לבסוף, תירצו בתוס' דאין לחוש כיון דהאי כותי כשר מדאורייתא דגירי אמת הם ע"כ, אי נמי אי לאו דקים ליה לישראל דכותי חבר הוא ולא חשיד לא הוה מחתים ליה מקמיה.

ובזמן הזה וכו'. דאמרינן דמות יונה מצאו להם בהר גריזים שהיו עובדים אותה ועשאום כגוים לכל דבריהם.

אנו למדין לצדוקין וכו'. דברי רבינו הם בצדוקי חבר דומיא דכותי חבר באותו זמן, ולא ידענא היכי משכחת לה שאם קבל עליו דברי חברות בפני ג' הרי [הוא] כישראל ואם לא קבל עליו כיון שהם כופרים בקבלה כולם פסולי עדות הם, וי"ל שקבל עליו דברי חברות בפני זה הישראל אשר חתם עמו דאי לאו דחבר הוא לא הוה מחתים ליה מקמיה אבל לא קבל עליו בפני שלשה.

בגט הוא אומר וכתב לה וכו'. ומגז"ש זו למדו ג"כ שהעבד חייב בכל מצוות שהאשה חייבת בהם. הא לא מתניא בברייתא.

ולא מחובר. ואקשינן בגמ' ותו ליכא [והאיכא] לשמה והא איכא מחובר, ושקיל וטרי ומסיק כי קתני מלתא דליתא בקדושין מילתא [דאיתא] בקדושין לא קתני והני תרתי איתנהו בקדושין.

אחד גיטי נשים וכו'. הך לא נשנית בהדיא בברייתא ותלמודא לא פריך עלה ותו ליכא והא איכא דאין חותמין זה שלא בפני זה, וטעמא משום דהוי בכלל וכל גט שיש עליו עד כותי פסול חוץ מגיטי נשים ושחרורי עבדים דאמר רב פפא זאת אומרת עידי הגט אין חותמין זה בלא זה מאי טעמא אמר רב אשי גזרה משום כולכם.

הלכה ז

וכיצד שוין במוליך ומביא וכו'. זו שנויה בברייתא ואקשינן ותו ליכא והא איכא האומר תנו גט זה לאשתי ושטר שחרור זה לעבדי לא יתנו לאחר מיתה ומשני כי קתני מילתא דליתיה בשאר שטרות מילתא דאיתא (בשטר) [בשאר] שטרות לא קתני.

כשם שהאשה עצמה. דעת הראב"ד לא מבעיא אם בא הבעל או אדון וערער צריכה לקיימו אלא אפי' אם לא יערער לא נתיר איסור אשת איש ואיסור עבד בלא קיום וכבר האריך בעל מגיד משנה פ"ז מהל' גרושין לבאר דעת רבינו והעולה מדבריו כיון שהגט יוצא מתחת ידה אינה צריכה לקיימו ומוקמינן ליה אחזקתיה ותנשא בו לכתחילה ואם יביא הבעל ויערער צריכה לקיימו והרוצה לעמוד על עקרן של דברים יעיין שם כי כאן לא היתה כונת רבינו אלא להשוות גיטי נשים לשחרורי עבדים ולכן קיצר.

וכשם שהאשה [אומרת] וכו'. וכיון שאמרה בפני בי"ד בפני נכתב ובפני נחתם אפי' יבא הבעל ויערער אין משגיחין בו דלא גרעא משליח דעלמא שאם אמר בפני נכתב ובפני נחתם אין משגיחין בערעורו של בעל דאשה עדיפא משליח שהגט יוצא מתחת ידו ומכי מטי גיטה לידה איגרשה לה.

הלכה ח

כל הכשר להביא גט וכו'. וכל הני הוו בכלל המוליך ומביא ואינם אלא ששה דברים כאשר כתב רבינו.

והעבד מקבל. וטעמא משום דאיתיה בתורת שחרור הילכך נעשה שליח לגט שחרור.

אבל לא מיד רבו וכו'. וטעמא, דיד העבד כיד רבו, ועדיין לא יצא הגט מתחת רשות רבו, ואע"ג דמקבל גיטו ויוצא בו שאני התם דידו וגיטו באין כאחד.

הכותב שטר אירוסין וכו'. פרק השולח פלוגתא דתנאי ופסק כחכמים שאמרו אינה מקודשת דאין בלשון הזה לשון שחרור וכיון שאינה משוחררת אינה מקודשת דאין קדושין תופסין בשפחה.

פרק ז

הלכה א

גט שחרור וכו'. וא"ת אמאי לא כלל את זו בכלל הדרכים ששוו גיטי נשים לשחרורי עבדים והלא ענין הגט ג"כ שהוא כורת בינו לבינה, וי"ל דלא שוו לגמרי שהרי המגרש את אשתו יכול להחזירה אם ירצה ואינו כורת בינו לבינה אלא כל זמן שנשאת לאחר אבל דבר הכורת בינו לבין העבד הוא לעולם וק"ל.

לפיכך הכותב לעבדו וכו'. פ"ק דגיטין פלוגתא דתנאי ופסק כחכמים שאמרו הכותב כל נכסיו לעבדו יצא בן חורין שייר קרקע כל שהוא לא יצא בן חורין ולאו דוקא קרקע אלא ה"ה מטלטלין כדאיתא פ' מי שמת ואמר רב אשי טעמא משום דלאו כרות גיטא הוא. וא"ת כיון שפירש הדבר ששייר אמאי לא הוי כרות גיטא, וי"ל כיון שיש בדבור שהוא משתחרר בו שיור, דקאמר כל נכסי ואינו מתקיים כלו לא הוי כרות גיטא וכיון שלא קנה עצמו לא קנה שאר הנכסים דאין קנין לעבד.

הלכה ב

עבד שהביא גט וכו'. ברייתא כלשון רבינו, וטעמא דעבד כיון שהגיע לידו יצא לחירות ואינו צריך לקיימו כאשר כתב רבינו לעיל אבל נכסים לא קנה עד שיתקיים השטר כשאר שטרות דעלמא ומ"מ אם יבוא האדון ויערער צריך לקיימו ואם לא קיימו לא יצא לחירות אבל כל זמן שלא ערער מוקמינן ליה אחזקתיה ומותר לישא ישראלית דלא דמי לשאר שטרות דעלמא שהוא בא להוציא מיד אחרים ולפיכך אמר להו רב נחמן קיימו שטרייכו ותיתו לדינא אבל הכא היא מוחזקת בעצמה וכן העבד מוחזק בעצמו ומשום הכי גט היוצא מתחת יד האשה והגט היוצא מתחת יד העבד מוקמינן ליה בחזקתיה דקיום שטרות מדרבנן.

וכן אם היה כתוב בו וכו'. פ"ק דגיטין בעיא ופשטא רבא בשלמא עצמו קנה מידי דהוה אגט אשה אלא נכסים לא ליקני מידי דהוה אקיום שטרות דעלמא ופלגינן דיבורא.

הלכה ג

המשחרר שני עבדים וכו'. כשם שאין אדם מגרש שתי נשים בגט אחד דכתיב וכתב לה ולא לחברתה הכי נמי בעבדים והרי זה בכלל לשמה דשוו שחרורי עבדים לגיטי נשים דבעינן לשמה ולא לשמה ולשם חברתה.

לפיכך הכותב כל נכסיו וכו'. פרק השולח תניא האומר כל נכסי נתונים לפלוני ולפלוני עבדי אף עצמן לא קנו ועל (כן) [כרחך] האי האומר הכותב הוא דאין עבד יוצא לחירות באמירה וזהו שכתב רבינו לפיכך הכותב.

ואם כתב שני שטרות וכו'. שם תניא הכותב נכסיו לשני עבדיו קנו ומשחררין זה את זה ובגמ' רמינן להו אהדדי ומתרצינן לא קשיא כאן בשטר אחד כאן בשתי שטרות.
אבל אם כתב חצי נכסיו וכו'. הכי אמרינן בגמ' ואם אמר חצי חצי אף בשני שטרות לא קנו וטעמא כדפריש רבינו.

הלכה ד

המשחרר חצי עבדו וכו'. פרק השולח פלוגתא דתנאי ופסק כחכמים שאמרו לא קנה ואמר רבה מחלוקת בשטר אבל בכסף דברי הכל קנה וטעמא דאשכחן גבי שפחה חרופה במסכת כריתות חציה שפחה וחציה בת חורין ואין פדיון אלא בכסף, אבל בשטר לא דגמר לה לה מאשה.
בד"א בששחרר וכו'. שם מימרא דרבה כלשון רבינו וטעמא דהא לא שייר מידי והוי כאשה דנפקא מינה לגמרי והיינו טעמיה דעבד של שני שותפין ששחרר אחד מהם חלקו קנה דהא לא שייר מחלקו כלום ודמיא לאשה. וא"ת מאי שנא מהא דאמרינן לעיל עבד של שני שותפין שאינו יוצא בשן ועין לאחד מהם נימא שאם הפיל שינו אחד מהם נשתחרר חציו, וי"ל דשאני התם דאמר קרא עבדו וש"מ תרתי עבדו המיוחד לו עבדו ולא חצי עבדו וכן לחפשי ישלחנו תחת שנו ולא תחת חצי שנו שהרי אין לו בו אלא חציו.

הלכה ה

הכותב לשפחתו וכו'. השיג עליו הראב"ד ז"ל דקשיא רישא לסיפא כמבואר בלשונו ורבינו סובר דעובר ירך אמו מדתלי טעמא דסיפא **שזה כמי שמשחרר חציה** והא תניא הרי את שפחה וולדך בן חורין דבריו קיימין מוקמינן לה כרבי דאמר המשחרר חצי עבדו קנה ואנן קי"ל כרבנן דלא קנה והא דאמר ברישא דבריו קיימין פלוגתא דתנאי בשלהי השולח תניא האומר לשפחתו הרי את בת חורין וולדך עבד הוולד כמותה דברי ר' יוסי הגלילי וחכמים אומרים דבריו קיימין ועד כאן לא פליגי אלא בולד אבל בָּאֵם כו"ע לא פליגי שדבריו קיימין וטעמא רבה איכא דעובר ירך אמו אמרו שהוא אחרי אמו אבל לא אמרו אמו הוא חלק מהעובר שאין הָאֵם נגרר אחרי העובר ודוק ותשכח שעלו דברי רבינו כהוגן.

הלכה ו

שפחה חרופה. היא חציה שפחה וחציה בת חורין המאורסת לעבד עברי. ורבינו סמך על מה שכתב פ"ג מהלכות איסורי ביאה, וה"ה אם נתארסה לבן חורין, אלא אורחא דמילתא נקט.

ואף הכסף גומר שחרורה וכו'. משמע דלא מבעיא שטר אלא אף הכסף גומר השחרור וכו'. ואיפכא משמע בפ' השולח דשטרי יליף מכסף אין לי אלא חציו בכסף וכ"ש כולו או כולו בשטר, חציו בשטר מנין ת"ל והפדה לא נפדתה או חופשה לא נתן לה מקיש שטר לכסף מה כסף בין כולו בין חציו אף שטר נמי בין כולו בין חציו, וי"ל דה"ק לא מבעיא אם כולה בשטר אלא אפי' היה חציה הראשון בשטר וחציו השני בכסף אף הכסף גומר שחרורה אבל אם היה חציה בכסף אין השטר גומר בה דהוי כמו שחרר חצי עבדו בשטר שלא קנה. והא דילפינן בברייתא אף שטר נמי בין כולו בין חציו רבי הוא דאית ליה בתרווייהו קנה ואנן קי"ל כרבנן דאמרי המשחרר חצי עבדו לא קנה.

הלכה ז

מי שחציו עבד וחציו בן חורין וכו'. פלוגתא דב"ש וב"ה וחזרו ב"ה להודות לב"ש.

פרק ח

הלכה ה

מכרו לישראל משומד וכו'. פרק השולח אמרי ליה כגוי ואמרי לה כישראל כלומר הבעיא נפשטה. אבל נפל מחלוקת בפשיטותם והוי ספק ואי תפס לא מפקינן מיניה וכדכתיבנא לעיל גבי הנך בעיי.

הלכה ו

המוכר עבדו לחוצה לארץ. פרק השולח ברייתא כלשון רבינו ושיילינן עלה מאי חזית דקנסת ללוקח נקנסיה למוכר, א"ל לאו עכברא גנב אלא חורא גנב, א"ל אי לאו גנבא חורא מנא ליה, מסתברא היכא דאיכא איסורא התם קנסינן ומשמע דלא הדר מתרוצי קמא וזהו שכתב **שאילו לא לקח**.

המוכר עבדו לסוריא וכו'. עכו כחו"ל לענין זה ולענין גיטין, וסמך על מה שכתב [בהל' ד] שאם תפס משל רבו יוצא לחירות.

הלכה ח

עבד שיצא אחר רבו וכו'. תניא איבד את זכותו ור' יוחנן אמר יצא לחירות לא קשיא כאן שדעת רבו לחזור כאן שאין דעת רבו לחזור כיון שאין דעת רבו לחזור ויצא אחריו איבד את זכותו. ואם יצא סתם ולא ידעינן מה היה בדעתו סופו יוכיח תחלתו אם חזר יצא העבד לחירות וכופין את רבו שם לכתוב לו גט שחרור ואם לא חזר איבד העבד את זכותו כנ"ל. והא דנקט סוריא ה"ה אם יצא לחו"ל כדתניא המוכר עבדו לסוריא כמוכר לחו"ל ורבותא קמ"ל אע"ג שקרובה לארץ ישראל היא אם אין דעתו לחזור איבד את זכותו.

הלכה ט

עבד שאמר לעלות וכו'. פרק בתרא דכתובות משנה הכל מעלין לארץ ישראל ואמרינן הכל לאתוי עבדים.

ודין זה בכל זמן וכו'. כתב רבינו בהלכות אישות בד"א בחו"ל וכו' אבל מחו"ל לארץ ישראל מעלין ממנו אפי' מנוה היפה לנוה הרע ואפילו ממקום שרובו ישראל למקום שרובו גוים מעלין ואיתא בתוספתא ומשם למד רבינו שדין זה נוהג בכל זמן.

הלכה י

עבד שברח מחו"ל וכו'. פרק השולח ההוא עבדא דערק מחו"ל לארץ אזיל מאריה אבתריה אתא לקמיה דר' אמי א"ל נכתוב לך שטרא אדמיה וכתוב ליה גיטא דחרותא, ואי לא מפיקנא ליה מינך ע"כ, ואע"ג דהכל מעלין מארץ ישראל לירושלים מ"מ אם אמר העבד לעלות לירושלים מא"י או שברח מא"י לירושלים אין כופין אותו למוכרו בירושלים דלא ניחא לן דליפשו עבדי בירושלים אלא [מ]יוחסין, וכן היה נראה מדלא כתב רבינו דין ירושלים בהלכות עבדים אלא בהלכות אישות גבי אשה ובעלה, אלא דאכתי קשה שכתב בהלכות אישות וז"ל וה"ה לכל מקום מא"י עם ירושלים שהכל [וכו'] מעלין לירושלים ואין הכל מוציאין משם ע"כ ומשמע שדין האשה והעבד שוין דהא ממילת "הכל" מרבינן עבדים, וי"ל דהכל מעלין ואין מוציאין מירושלים שוין האשה והעבד אבל לענין עבד שברח מא"י לירושלים אין כופין אותו למוכרו שם אלא לוקח עבדו והולך לו דעדיף טפי ישיבה של א"י מלהרבות עבדי בירושלים.

הלכה יא

עבד זה שברח. הכי איתא בסיפרי. ואיכא למידק דמשמע דהוי גר צדק גמור ומותר בבת ישראל ובשלמא היכא דכתב ליה גיטה דחירותא שפיר אבל אם לא רצה והפקיעו אותו ממנו בשלמא [ממונא] מצי לאפקועי אבל איסורא מי מצי לאפקועי, וכי תימא אין הכי נמי כגר הוא אבל אסור בבת ישראל והלא לא תוהו בראה לשבת יצרה שהרי אסור בשפחה, וי"ל דמפקיעין שעבודו ממנו ואח"כ כופין אותו עד שיכתוב לו גט שחרור דאי לא תימא הכי מה תועיל הפקעתם, וגט המעושה בישראל כשר. ואפילו שפחה שברחה לארץ ישראל כופין אותו, שלא ינהיג בה מנהג הפקר.

הלכה יב

הקונה עבד מן הגוים וכו'. ביבמות פרק החולץ. ומה שכתב **או לחו"ל** הכי קאמר או חו"ל אפילו לגוי דאית ביה תרתי לריעותא.

וכן עבד שמל וטבל וכו'. שם שלח [להו] ר' אמי מיני אמי בר נתן תורה [יוצאה] לכל ישראל עבד שהפיל עצמו לגייסות וכו' כלשון רבינו.

הלכה יג

המפקיר עבדו. ביבמות פרק החולץ ואם צריך גט שחרור פלוגתא דשמואל ור' יוחנן והלכתא כר' יוחנן דאמר צריכה גט שחרור ולא קי"ל כאמימר דאמר המפקיר עבדו ומת אותו עבד אין לו תקנה, דקרא כתב והתנחלתם אותם לבניכם וכו' כל זכות שיש לאב על העבד מוריש אותו לבנו בין זכות ממון בין איסורא, דהכי אקשינן בגמ' [בתר דאמרינן אמר קרא והתנחלתם אותם וכו'] אי הכי המפקיר עבדו ומת נמי, אלמה אמר אמימר וכו', ומסיק דאמימר קשיא, וה"פ אי הכי המפקיר עבדו ומת לא ליבעי גט שחרור להפקיע איסורו דהא מת ליה וכי תימא הכי נמי אלמה אמר אמימר וכו' ומשמע דבעי גט שחרור ומסיק דאמימר קשיא ומשמע דפשיטא ליה לתלמודא דבעי גט שחרור מדפריך אי הכי לא ליבעי גט שחרור ולא קי"ל [כ]אמימר דאמר אין לו תקנה וקי"ל כותיה [דרבי יוחנן] דאמר צריך גט שחרור.

הלכה יד

עבד שברח וכו'. מימרא דר' יוחנן ומוקי לה רבה לאחר יאוש ובהא נמי אם מת אחר [האדון] היורש כותב לו גט שחרור דחד טעמא הוא כי הך עובדא דאפקרתא דעבדי דאיזדבן לגוי, כלו מרוותא בתראי אתו לקמיה דרבינא א"ל זילו אהדרו אבני מרוותא [קמאי] ואקשינן עליה מהא דאמימר המפקיר וכו' אמר להו רבינא אנא כרב דימי ס"ל דאמר [אל] ישתעבדו ופקע ליה ממונא מינה וקאמר כותבין ליה גט שחרור מכל הני משמע דליתא לדאמימר וכדכתיבנא לעיל.

הלכה טו

עבד שנשבה. שם פלוגתא דחכמים ורשב"ג ופלוגתא דאביי ורבא אי איירי מתני' לפני יאוש או אחר יאוש דאביי מוקי ליה לפני יאוש ורבא לאחר יאוש וקי"ל כר' יוחנן דאמר כל מקום ששנה רשב"ג במשנתנו הלכה כמותו חוץ מערב וצידן וראיה אחרונה ופסק כאביי משום דתלמודא פריך ואזיל לרבא ואמרינן בשלמא לאביי וכו' ואע"ג דרבא משני, אשנויי דחיקי לא סמכינן והיינו מה שכתב הראב"ד [זהו] כרשב"ג ואביי הילכך אם נתיאש ממנו רבו הפודה אותו לשם עבד ישתעבד בו. וא"ת כיון שנתיאש ממנו יצא לחירות ואיך ישתעבד בו זה שפדאו, וי"ל דלא אמרינן הכי אלא בזמן שנתיאש מן העבד והוא ברשות עצמו אבל עבד שהוא שבוי לא זכה בעצמו והפודהו לשם עבד הוי כאלו קנאו.

ואם פדאו לשם בן חורין וכו'. דכשם שמצוה לפדות בני חורין כך מצוה לפדות את העבדים.

ואם לא נתיאש. היינו מתני' וכרשב"ג דאמר בין כך ובין כך ישתעבד בו דכיון שלא נתיאש הרי הוא שלו וצריך שיתן דמי פדיונן ואם לא רצה ישתעבד בו הפודה דהוי כאילו מכרו לזה הפודה דלא מסתבר שיכופו את רבו ראשון לפדות אותו מיד זה שפדאו אע"ג דמצוה לפדות העבדים עבד זה כבר הוא פדוי.

ואם פדאו לשם בן חורין וכו'. מצוה קא עבד שחוזר העבד לרבו ראשון שהרי לא נתיאש ממנו.

הלכה טז

עבד שעשאו רבו אפותיקי. קי"ל כרבא דאמר הקדש חמץ ושחרור מפקיעין מידי שעבוד, ודעת רבינו דאפילו הקדש דמים מפקיע שעבוד העבדים והקרקעות ואפילו אפותיקי מפורש דאמר ליה לא יהא פרעון אלא מזה וחוזר וגובה מזה ומהמשחרר מדין מזיק שעבודו של חבירו.

הלכה יז

עבד שהשיאו רבו וכו'. כולה בפ' השולח ודוקא שהניח לו רבו או שאמר לו רבו לקרא אבל קרא בפני רבו או שהניח תפילין בפני רבו לא יצא לחירות.

וכן אם נדר נדר וכו'. השגה זו כבר השיג אותה בהלכות (נדרים) [נזירות] ותמהני איך שבש דברי רבינו על פי גרסתו כי גרסת הספרים שלנו במשנה הפר לעבדו יצא לחירות והיא גרסת רבינו והטעם כאשר כתב רבינו ומה שהקשה עליו אדרבה גילה דעתו שיש לו רשות עליו להפר את נדרו ע"כ, ואין זו קושיא שהדבר ידוע שהכפיה מורה יותר שעבוד מן ההפרה תדע שמפר אדם לאשתו ואינו יכול לכוף אותה הילכך כיון שהיה יכול לכוף אותו [להורות] שהוא תחת שעבודו ואין נדרו כלום ולא עשה כן אלא הפר לו כדרך שאדם עושה לבתו ולאשתו משמע שאין לו עליו שעבוד ועלו דברי רבינו כהוגן לפי גרסתו הנכונה.

אבל אם לוה מעבדו וכו'. כתבתי זה למעלה והיא ברייתא כלשון רבינו, וחידש **ולא מיחה** (דתני) [דהכי] משמע בפני רבו דאי מיחה בו מאי למימרא.

הלכה יח

ואסור לאדם ללמד את עבדו וכו'. הא דאמרינן כל המלמד לבתו תורה כאלו מלמדה תפלות וכתיב וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל.

הלכה יט

הלוקח עבד וכו'. פרק החולץ מעשה בבלוריא הגיורת שטבלו עבדיה לפניה ובא מעשה לפני חכמים ואמרו קנו עצמן לפניה אין לאחריה לא אמר רבא בפניה בין בסתם בין במפרש לאחריה במפרש אין בסתם לא, ורבינו מפרש בפניה ממש ורש"י ז"ל מפרש לפניה כלומר קודם שטבלה היא.

לפיכך צריך [**רבו**] **לתקפו במים וכו'**. שם אמר שמואל וצריך לתקפו במים ליתן עליו עול מלאכה בתוך המים שאפילו יאמר לשם חירות אני טובל לא יועילו דבריו.

הלכה כ

ישראל שתקף בגוי קטן וכו'. וא"ת מאי איכא בין הטבילו לשם גר להטבילו לשם בן חורין והלא לעולם גר הוא, וי"ל דאם קנאו לשם גר ע"מ להשתעבד בו מותר להשתעבד בו, אבל דינו כגר לכל דבר ולא כעבד, ואם קנאו לשם בן חורין אינו יכול להשתעבד בו ועדין צריך תלמוד.

הלכה כא

גר שקדמו עבדיו וכו'. היינו הך עובדא דבלוריא הגיורת אשר כתבתי לעיל.

פרק ט

הלכה א

ישראל שבא על השפחה וכו'. יש מן הגאונים שאמרו שאם בא על שפחתו שהולד כשר דאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות ומסתמא שחררה קודם שבא עליה ואין זה דעת רבינו דלא אמרינן חזקה אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות אלא בגרושתו וחזר ונתיחד עמה בפני עדים ואין לזוז מדברי רבינו כי מי זה הוא מהמדקדקים שיעשה זה בשעה שיצרו תקפו וכיון שזה בעל בעילה בלא קדושין וכתובה דאיכא איסורא סתמא לא קפיד אבעילת איסור ולפיכך הולד עבד.

הלכה ב

אחד הקונה עבד כנעני וכו'. כל זה מבואר ומה שכתב רבינו בכל הפרק הרי הוא עבד כנעני לאפוקי שאינו עבד עברי, כנען דכתיב בו עבד עבדים יהיה לאחיו, ולא איירי הכא אם מותר להחיותו או אסור שכל עבד מותר להחיותו וזהו שכתב רבינו פ"ה מהלכות מלכים מצוה להחרים שבעה עממים שנא' לא תחיה כל נשמה, וכבר אבד זכרם, ע"כ.

הלכה ג

אחד מן האומות וכו'. השיג הראב"ד על בבא זו שהרי מימרא דר' יוחנן דאמר באומות הלך אחר הזכר והברייתא דתניא מנין לאחד מן האומות שבא על שפחה כנענית וכו' לענין אם מותר להחיותו או אסור מיירי, ואיברא דפשטא דברייתא הכי משמע מדתני אתה רשאי ואי אתה רשאי, וכן פרש"י ז"ל, אבל רבינו כתב שכבר אבד זכר שבעה עממים, הילכך מפרש להך דר' יוחנן ובריייתא דאתאמרא עלה לענין יוחסין ולענין עבדים ולא איירי אם מותר להחיותו או לא ולענין יוחסין כתב פי"ב מהל' איסורי ביאה גבי גר עמוני שנשא מצרית זה הכלל באומות הלך אחר הזכר נתגיירו הלך אחר הפחות ע"כ, והכא גבי עבדים כתב מאי דשייך לגבי עבדים ואפילו תימא דברייתא איירי לענין להחיותו למד רבינו ממנה לענין עבדות דאע"ג דלענין יוחסין הלך אחר הזכר, לענין עבדות כיון [שנולד] מהשפחה שלנו הולד אחריה שנא' אשר הולידו ארציכם כלומר מן השפחות אשר בארצכם וקרא כתיב האשה וילדיה תהיה לאדוניה והא דתניא שאתה רשאי לקנותו בעבד, ה"ק אתה רשאי להשתעבד בו כשאר עבדים (אבל) [אע"פ שאין אביו עבד] אבל עבד שלנו וכו'. [היינו ברייתא שהבאתי] יכול אף עבד שבא על שפחה [מן האומות] והוליד בן ממנה (שאי אתה) [שאתה] רשאי לקנותו בעבד ת"ל אשר הולידו בארצכם כלומר העבד אין לו יחס, כללא דמילתא הבין הראב"ד בדברי רבינו עבד כנעני היינו מן האומות שאסור להחיותם ואין זה דעתו לפי שכבר אבד זכרם ואפילו תימא דתנא דברייתא איירי לענין להחיותם רבינו לא איירי בהכי ומהברייתא למד לענין עבדות או שמא גרסא אחרת היתה לו, וכל מה שכתב בעל מגדול עוז בזה אינו ענין כלל כי לא ירד להשגת הראב"ד וק"ל.

הלכה ד

מלך גוי שעשה מלחמה וכו'. דינים אלו סמוכים על הכלל שאמר שמואל דינא דמלכותא דינא ונתבאר בכמה דוכתי.

הלכה ה

גוי שקנה גוי לעבדות וכו'. הכי אמרינן בפרק החולץ דגוי לא קני ליה אלא למעשה ידיו וישראל קני ליה לגופיה דלא גרע מגוי המוכר עצמו לישראל דקני ליה לגופיה. ואם קדם הגוי המוכר את עצמו וטבל לשם בן חורין לא יצא לחירות כך כתב רש"י, אבל העבד אם קדם וטבל לשם בן חורין יצא לחירות, וטעמא משום דאין גופו קנוי לגוי המוכר אלא למעשה ידיו ומאי דקני מקני ליה לישראל וכיון שקדם וטבל לשם בן חורין

אפקעיה לשעבודיה מיניה (כדר"א) [כרבא] דאמר שחרור מפקיע מידי שיעבוד ולפיכך צריך לתקפו בתוך המים.

הלכה ו

האשה קונה שפחות וכו'. זה מבואר בכמה מקומות, וקשיא לי על דברי רבינו שכל אשה תעשה במרמה ותקנה אותו פחות מט' שנים ותגדלנו עד שיהיה ראוי לדבר עבירה, ולפיכך אני אומר שלא היה דעת רבינו אלא שמותר לה לקנות בעודם קטנים ולשיגדילו תמכרם ולא תשהה אותם אצלה דלא גרע מכלב דאמרינן אשה לא תגדל כלב וכו'.

ומותר לשחרר לדבר מצוה וכו'. איכא למידק היכי אתי מצוה דרבנן ומבטל מצות עשה של תורה בקום ועשה, וי"ל בה כי קים להו לרבנן שלא נאמרה מצות עשה זו אלא היכא דליכא סרך של מצוה כלל, והיינו דמשני בפשיטות מצוה שאני.

וכן שפחה וכו'. שם מעשה באשה אחת שחציה שפחה וחציה בת חורין וכפו את רבה ועשאה בת חורין ואמר רב נחמן בר יצחק מנהג הפקר נהגו, ולמד רבינו כיון דתלו בטעמא משום דנהוג בה הפקר לא שנא חציה שפחה אלא כולה שפחה נמי כופין את רבה וכותבת לו שטר על דמיה, ואין נראה כן מדברי רש"י שהרי כולה שפחה ראויה היא לעבד והוא ישמרנה, ודברי רבינו נראין לי שאע"פ שהיא נשואה לעבד כיון שנהגו בה מנהג הפקר משמע דלא קפיד.

הלכה ז

יכול הרב וכו'. הכי אית ליה (לרב) [לרבי יוחנן] פ"ק דגיטין ומה שכתב **בד"א בעבדים קטנים**, אישראל מצווין להחיות את העבדים קאי.

עבדים שהכניסה לו. השיג הראב"ד לא נתברר לי, אבל לרבינו מבואר שהרי כתב חייב במזונותיהם שעל מנת כן הכניס אותם שוב לא מצי למימר אי אפשי בתקנת חכמים שאין אנו באין עליו מכח התקנה אלא מכח התנאי שקבל עליו לזונם שעל מנת כן הכניסה אותם או כיון שהוא מפסיד את אשתו שאם לא יזון אותם ימותו לא מצי למימר אי אפשי בתקנה זו ומסתברא שאם היו קטנים מצי למימר אינו נעבד ואינו זן שהרי לא ימותו שהרי ישראל חייבים לזונם וזה נראה לי ברור.

הלכה ח

מותר לעבוד בעבד כנעני וכו'. מבואר בכתוב לעולם בהם תעבודו.

ואע"פ שהדין כן וכו'. עד סוף הפרק הכל מקובץ מן המדרשות והירושלמי ושאר דברי רבינו מיוחסים לו ולחסידותו.